

Föreningen för Västgötalitteratur

Meddelande

År 2010

NR 4

2010-12-12

Välkommen till bords!

Nu närmar sig julen och medlemmar i Föreningen för Västgötalitteratur kan koppla av med nya eller gamla böckerna från vårt landskap, kanske inköpta från någon av våra tre auktioner i Vara? För att sätta extra krydda på tillvaron kan boken *Till bords med biskop Jesper Swedberg* med nöje avnjutas. Det är en sammanställning som är hämtad ur biskop Jesper Swedbergs *Swensk Ordabok*.

I boken kan man läsa om vad svenskarna svenskarna åt och drack för 300 år sedan.

Hur man skaffade, tillredde och förvarade sin mat

och dryck? Vilka kryddor och njutningsmedel hade de tillgång till? Hur deras tillvaro kunde skifta mellan svält och överflöd?

Efter en stunds läsning av boken blir läsaren förmodligen ganska hungrig och vad skulle inte då passa bättre än en liten **oxatunga**, **hackkorff**, **blodkorff**, **lutfisk**, **lutgedda** eller **eggiablome**? Och varför inte lite senare en **ölost**, **ölsoppa** eller en **kallskål**?

Vad som dricks till detta överlämnar vi till läsaren att själv bestämma!

**Styrelsen önskar alla medlemmar i Föreningen för Västgötalitteratur en
God Jul och Ett Gott Nytt År!**

Föreningen för Västgöralitteratur
Box 325, 532 24 Skara • Tfn 0511-165 40
Plusgiro 59 24 33-7 • Bankgiro 663-2574
Epost: sven-olof.ask@tele2.se
www.vastgotalitteratur.nu

Ordförande: Johnny Hagberg, Järpås. 0510-910 16
jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Vice ordf.: Gerd Ljungqvist-Persson, Od. 0513-600 29
info@creadiem.se

Skr. Annicka Berggren, Söne. 0510-53 10 01
annicka.berggren@gotene.se

Skattmästare: Sven-Olof Ask, Skara. 0511-165 40
sven-olof.ask@tele2.se

Anders Franck, Göteborg. 031-25 26 82
franck@telia.com

Tore Hartung, Mariestad. 0501-187 42
tore.hartung@comhem.se

Ritwa Herjulfsson, Alingsås. 0762-11 40 31
ritwa@herjulfsson.se

Niklas Krantz, Göteborg. 031-44 04 53
b2_gods@hotmail.com

Hans Menzing, Skara. 0511-126 43
hans.menzing@telia.com

Clary Winberg, Trollhättan. 0502-784 19
clary.winberg@vgregion.se

Årsavgift 2011: Enskilda medlemmar 100 kr,
Äkta makar/sambor/institutioner 125 kr.

Meddelandet utkommer i februari, juni, augusti och december.

Ansv. utgivare: Johnny Hagberg

Vi hälsar följande medlemmar välkomna till föreningen:

Flavia Iacobeus, Borås
Ann-Christine & Sture Johansson, Ljung
Leif Johansson, Skultorp
Lennart Johansson, Göteborg
Lars Josefsson, Sävedalen
Bengt-Göran Karlsson, Kungsbacka
Sture Larsson, Kungälv
Roland Moqvist, Berg
Monika Norén, Uppsala
Magda Olsson, Ellös
Jan Pettersson, Uppsala
Paul Reinicke, Ljungsbro
Bertil Tegborg, Skärhamn

Antikvariat Tranan
Trumpetvägen 8, 514 32 Tranemo
Tel. 0325-768 46

Viaredsboken Från Jordbruksmark till Företagspark

Viared och Ryssnäs var på sin tid frälsehemman, uppgifter om gårdarna finns bevarade från 1400-talet. Århundradet senare ägde släkten Gylta två gårdar. Släkten Grip ägde två hemman samt Ryssnäs. Ytterligare ett århundrade senare, på 1600-talet, kom Ryssnäs i släkten Wrangels ägo. Den siste av dessa var Carl Gustaf Wrangel, som överlät gården till kronan 1681. Samtida var då också anfäder till Ryssnässläkten, en släkt som numera finns dokumenterad i ett flertal böcker.

År 2010 är hela området en modern företagspark utmed riksväg 40, där företag med vitt skilda verksamheter etablerat sig på det som en gång var ett bördigt jordbruksmark. Spår av tidigare kulturlandskap och byggnader finns också kvar och vackra grönområden. Även fritidsverksamhet har sin plats inom området. Likaså Viareds flygplats. Omvandlingen till det nutida Viared startade i början av 1970-talet då Borås kommun fattade beslut om planändring av området. Teko-staden behövde plats för nya verksamheter och nya arbetstillfällen.

Författaren Sylvia Danielsson skildrar denna utveckling och boken bygger på intervjuer med ett flertal personer som känner trakten väl. Inte minst Sture Magnusson som också driver Viareds museum. En stor del av boken ägnas åt berättelser, liksom baserade på intervjuer, om respektive företag som idag har sin verksamhet på Viared. Boken är rikt illustrerad.

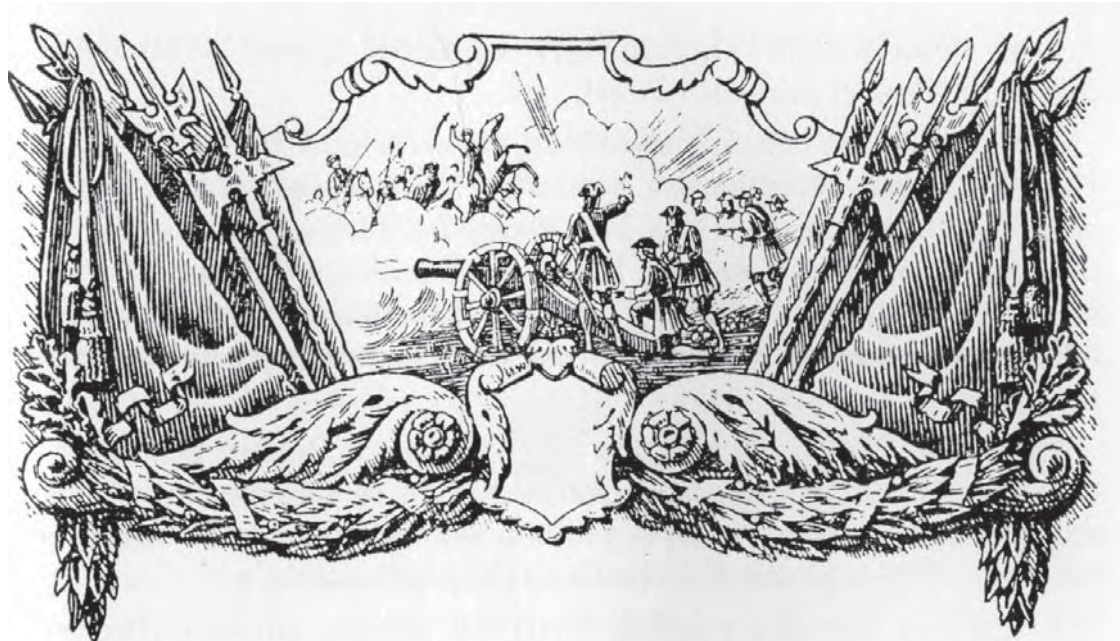
Gerd Ljungqvist-Persson

Författare: Sylvia Danielsson

Foto: Bertil Danielsson, Sylvia Danielsson

Utgiven på Eget förlag, 2010. Folioformat. 176 sidor.

Juldagen 1630 – predikan till kanoneld

Juledag om mårgonen lät västgötasonen överste Lennart Torstensson öppna eld med 10 tunga kanoner. Eldöppnandet var så öronbedövande att man inte hörde något annat, som om himmel och jord ville bryta samman enligt beskrivningen i en relation från början av januari 1631. Samtidigt som kanonerna ger eld står huvuddelen av den svenska armén uppställd i sitt läger för gudstjänst och predikan.

Vi befinner oss vid Greiffenhagen¹ på floden Oders östra strand, drygt två mil söder om den pommerska huvudstaden Stettin.² Torstenssons kanoner lär ha varit grupperade på stadens galgbacke och slungade med nästan ljudets hastighet drygt 10 kg tunga järnkulor mot Greiffenhagens murar. Att eldhastigheten vid detta tillfälle inte var högre än fyra salvor i timmen (i sitt stora verk om Sveriges krig 1611–1632 anger den Svenska Generalstaben att eldhastigheten till följd av det kalla vädret torde ha varit lägre än normalt) kan knappast ha lugnat de stackars invånarna i Greiffenhagen, som fångats i en strid som inte var deras egen. Först hade de ockuperats av kejserliga trupper och nu hotas de av svenska. Denna juldag skall på ett förfärande sätt visa dem att den man som leder artillerielden trots sin ungdom kan sin sak Lennart Torstensson, det svenska artilleriets fader, är vid denna tid blott 27 år gammal men väl förfaren i krigets verk.

Det hade nu gått ett halvår sedan Gustaf II Adolf i midsommartiden 1630 landsteg med den svenska expeditionsarmén vid Peenemünde på Usedom (varifrån under Andra världskriget de tyska V2-raketerna avsköts mot England). Under detta halvår hade han metodiskt byggt upp ett basområde i Pommern och på öarna Rügen, Usedom och Wollin. Den barnlöse pommerske hertig Bogislav XIV hade adopterat honom och slutit förbund med Sverige men i övrigt hade de svenska diplomatiska framgångarna, trots oförtrutet arbete, varit blygsamma; de nordtyska protestantiska furstarna tvekade i det längsta att sluta upp tillsammans med Sverige i kampen mot de katolska makterna under ledning av kejsaren i Wien och den katolska Ligan (en koalition av katolska makter i Tyskland).

Huvuddelen av de mot Sverige riktade kejserliga och ligistiska trupperna stod i Mecklenburg och på andra håll västerut i Tyskland. Strax söder om Stettin, vid Garz på västra stranden av Oder och mittemot vid Greiffenhagen samt i områdena närmast

österut fanns dock 12 000 man under den österrikiske generalfälttygmästaren Hannibal von Schauenburg. Trots att en avsevärd del av Schauenburgs trupper var försvagad av sjukdom, utgjorde hans kår en obehaglig irritation för den svenska ställningen med både politiska och militära bekymmer för Gustaf II Adolf. Vädret i december 1630 är kallt och isen lägger sig på Oder vilket omöjliggör att utnyttja floden för transporter. Någon vecka före jul blir det emellertid blidväder och storm! Isen på Oder går upp. Gustaf II Adolf fattar beslutet att slå ett slag mot Schauenburgs kår. Planen är att med en kombinerad operation en flottilj på Oder och en snabb anmarsch öster om floden slå en bräsch i den fientliga grupperingen och tvinga Schauenburg västerut.

Gustaf II Adolf samlade de svenska trupperna vid på Oders östra strand, mittemot Stettin. En flottilj av fem bevärade fartyg under den skotske översten Alexander Leslie seglar söderut på julaftons morgon samtidigt som infanteri, kavalleri och artilleri går landvägen på Oders östra strand. De västgötska fotsoldaterna lämnas kvar som garnison i Stettin men 333 man ur Västgöta ryttare följer konungen. Med sig har han nästan 7 000 ryttare och 6 000 man fotfolk. Marschen kan emellertid inte hållas dold för fienden och Schauenburg samlar raskt sitt kavalleri inte för att våga ett anfall mot svenskarna utan för att i all hast försvinna västerut på två broar över Oder. Nu måste försvaret av Greiffenhagen hålla så länge att även det kejserliga infanteriet hinner rädda sig.

Vägen längs Oder är blöt och dålig. Svenskarna kommer inte fram förrän efter mörkrets inbrott. Infanteri och kavalleri tvingas gå i bivack nordost om staden. Något anfall kan inte ske, eftersom det tunga artilleriet som behövs för att skjuta bräsch i Greiffenhagens murar ännu inte kommit fram. Hästar och folk sliter mödosamt med de tunga pjäserna, där enbart eldröret väger 2,5 ton. Artilleristerna kommer fram först på småtimmarna men deras vila blir kort. Konungens brådska att angripa staden och bemäktiga sig bron över floden för att hindra fiendens infanteri att fly över till Oders västra strand är stor. Lennart Torstensson och hans artillerister låter emellertid ingen tid gå förlorad och när solen går upp över det vida slättlandet öster om Greiffenhagen ungefär kl 08.20 denna juldag år 1630 är de klara med alla förberedelser. Kanonkulor har staplats i prydliga pyramider vid varje pjäs, viskor och laddstockar finns på plats och krutet är

framme. Luntorna brinner och klockan 9 avlossas den första salvan med samtidigt eldöppnande mot en begränsad del av muren för att få störst effekt. En kvart senare kommer nästa salva. Den låga eldhastigheten gör att det dröjer ända till klockan 3 på eftermiddagen innan en bräscher skjutits i stadsmuren. Ungefär samtidigt som beskjutningen börjar låter konungen ställa upp infanteri och kavalleri i lägret för gudstjänst och predikan. Gula regementet under överste Maximilian Teuffel är uttaget till stormtrupp.

När bräschentillräckligt stor rusar Gula regementet till anfall, men försvararna biter ilsket ifrån sig. Först efter en timmes strid, sedan Teuffels soldater tvingats dra sig tillbaka två gånger, tar de sig in i staden. Motståndet kunde brytas först sedan Torstensson fört fram några kanoner för att från mycket nära håll beskjuta försvarsmurens krön. Striden i staden blir våldsam men kort. Stadens tappre kommandant, don Fernando de Capua blir illa sårad och avlider några dagar senare i Stettin. Generalstaben, som vanligtvis inte utelämnar uppgifter om sådant, berättar ingenting om några plundringar som var det vanliga när städer togs med stormande hand. Kanske hade Greiffenhagen en övervägande protestantisk befolkning (vilket får anses sannolikt) som konungen därför ville skona.

Gustaf II Adolfs stort upplagda offensiv mot Greiffenhagen var en taktisk seger men han kunde inte hindra att huvuddelen av de kejserliga trupperna kom undan. Under juldagens strider hade garnisonen i Greiffenhagen uppehållit svenskarna så länge, att också betydande delar av det kejserliga infanteriet kommit över Oder, trots ivriga försök av Alexander Leslie med sin flodflottilj att hindra detta. Bron över floden var nämligen försedd med sidoskydd av kraftigt virke som reducerade effekten av svenskarnas beskjutning och dessutom fanns en skans på flodens västra sida som skyddade de flyende trupperna. Sedan mörkret fallit kunde Leslie landsätta en trupp som stormade skansen och en annan trupp som bröt in i Greiffenhagen från väster.

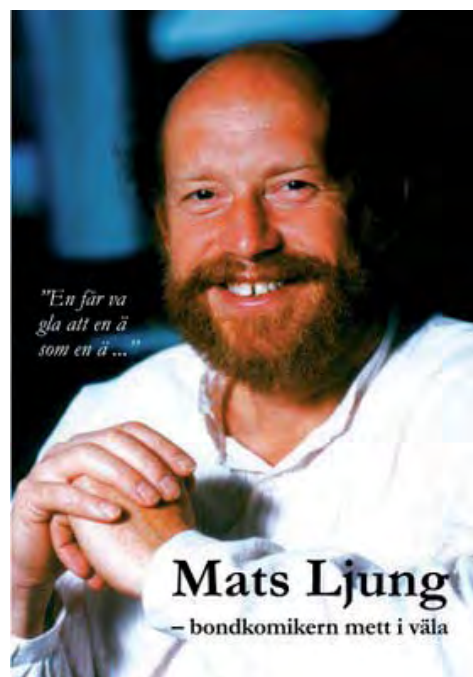
Bytet i Greiffenhagen utgjordes av några kanoner samt väldiga förråd av spannmål, mjöl, vin och öl. De strategiska följderna blev stora. Schauenburg och hans trupper drabbades av något som närmast kan liknas vid ett psykiskt sammanbrott. Han förlorade hoppet om att kunna rädda de trupper som ännu fanns kvar på östra sidan av Oder liksom att kunna försvara ställningen väster om Oder. Han lät därför antända staden Gartz med dess stora och med betydande ansträngningar hopsamlade förråd. All proviant brändes upp. Ammunitionsförrådet och huvuddelen av artilleriet sprängdes i luften. Med sina trupper flyr den österrikiske fälttygmästaren till Angermünde i Mecklenburg dit han anlände redan den 29 december. Av hans kår återstår nu endast 3 000 fotsoldater och 4 000 ryttare; de som ej stupade eller tillfångatogs i striden mot svenskarna hade rymt.

Operationen mot Greiffenhagen, där av västgötska förband endast tre kompanier ur Västgöta ryttare deltog men där en avgörande insats gjordes av västgöten Lennart Torstensson, blev en betydande framgång. Våldsamheten och målmedvetenheten hos den kunglige svenske fältherren och hans trupper gav en taktisk seger som knäckte motståndarens vilja. Operationen är ett gott exempel som visar de svenska truppernas förmåga under under Trettioåriga kriget. Tänkvärd är scenen strax efter solens uppgång denna juldagsmorgon när det svenska artilleriet skoningslöst dunderar mot Greiffenhagens murar samtidigt som huvuddelen av armén deltar i en gudstjänst.

- 1) Greiffenhagen, idag Gryfino i Polen
- 2) Stettin, idag Szczecin i Polen

Bengt P. Gustafsson

Centerpartist med humor

Mett i väla trivdes Mats Ljung och gav en ofta mycket klok bild av den världen bakom de komiska krumelurerna.

Visst skulle han ha gjort succé i valet om han kunnat vara med. Mats Ljung hade märkts tydligt med sin känsla för den genuina landsbygden, och goda vana att tala genuint folkligt. Och roligt. Alltför folkligt och roligt hade förstås snobbarna sagt, men det var Mats van vid. Om kungliga manér legat för honom hade han kunnat säga: Folkets kärlek, min belöning.

För detta är ingen vänbok, den är en kärleksförklaring. Den kritik som förekom mot Mats Ljung för att uttrycka sig alltför folkligt om kärlekslivet anas här bara genom de genmälen som förekom.

Så detta är en härlig bok för Mats många vänner. Här kan de möta människan Mats Ljung, men framför allt följa honom genom de många succéerna på scenen, inte minst i Rosers salonger och vid Båtsmanshuset i Skara. Rader av kåserier och monologer återges, liksom visor med noter och ackordanalyser. På en CD kan vi rentav höra honom kåsera och sjunga. Mot slutet berättar en rad mer eller mindre kända människor som Laila Westersund och Ola Rundcrantz om sina många möten med Mats.

Vi som har lyckan att likt Mats bo mett i väla (granne med Vinköl i mitt fall) fick vara med om vardagliga möten med Mats Ljung, som utanför scenen var nyfiken på omvärlden och försedd med många kloka funderingar kring allt besynnerligt i tiden. Just det som kommer fram på scenen, men där med de komiska knorrar som publiken kräver. Privat var han mycket mer av en funderande filosof, i alla fall fick jag det intrycket.

Bildmaterialet är mycket stort, här kan man se rader av alla dem som figurerade runt Mats Ljung på scen och mer privat. Igenkännandets glädje för många.

Mats var från början fotbollsspelare och halkade även omkring på isen med olika klubbor. Som idrottsman var han hela livet inställd på segrar och i boken kan vi följa hur skickligt han byggde upp texterna för att domptera sin publik. Han visste hur man gör mål även på scenen.

Han som otaliga andra på landsbygden på den tiden startade inom CUF och senare blev han centern trogen. Även om han

mot slutet tyckte att de glömt bort landsbygden och dess folk. Nog undrar jag så smått vad han tyckt om dagens center, men det är kanske bäst att inte veta.

Så bakom berättelserna om de otaliga succéerna finns rader av funderingar kring livet som det ses från verklig gräsrotsnivå. Ofta mäterligt formulerade som i den smått klassiska visan *En får nog va gla att en ä som en ä, när en inte ä som en ska*.

Till Mats Ljungs många förtjänster hör nämligen också att han slog vakt om den västgötska dialekten, som ofta är betydligt uttrycksfullare än det mesiga riksspråket. Han förstod att värdera livet på landet förr, utan att för ett ögonblick glömma baksidorna. Och han genomskådade på ett ofta både elakt och roligt sätt allehanda nymodigheter som han var modig nog att kalla stöllaröck.

Inte minst i visorna finner vi ofta vackra uttryck för hans kärleksfulla känsla för naturen och landsbygden.

Så visst kan han väl lyftas fram som en mycket tidig stå uppare, men frågan är om han inte lika gärna kunde utnämnas till den siste centerpartisten.

En centerpartist med massor av landsbygd och humor.

Hans Menzing

Mats Ljung – bondkomikern mett i väla. Produktion: Ingvor Ljung, Magnus Ljung och Andreas Ljung. Förlag: Bondkomik i Vinköl AB. Antal sidor: 230 med mängder av bilder från privatliv och scenföreställningar. Pris: 250 kr inkl. porto.

Den lärda Birgitta Rudberg har skrivit en mängd böcker i olika genrer, en av hennes roligaste heter *Det är saligt att samla citron* och handlar om barns missuppfattningar av psalmtexter. Boktiteln syftar på ett barns alldeles egna version av psalmen Det är saligt att samlas i tron. Den boken är slutsåld och kan nu bara letas upp på antikvariat. Birgitta Rudberg har därför skapat en miniversion av boken och där finns originalets godbitar med, dessutom är den något utökad och försedd med roliga teckningar, de flesta av Stig Andersson men några också av författarens släkting Yngve Rudberg.

Birgitta återger i boken barns frågor och funderingar, t ex när

de sjungit Nu mänskors röst och änglars kor. En flicka undrade om änglakorna kunde flyga och en pojke var på det klara med att änglakornas mjölk smakade som sockerdricka. Lilla Amanda frågade en gång sin mamma om Gud ljuger, detta för att de i söndagsskolan sjöng att Guds löften äro sanna. Och lille Åke undrade varför man inte fick jord i munnen när barnen uppmånades Sjungen under vägen. Och förnärad kom en brygggarson hem efter att ha sjungit Tryggare kan ingen vara och frågade: – Idag sjöng vi att ingen kan vara bryggare, men det är ju min pappa!

Att Gud hade svin var en sjuåring övertygad om sedan hon sjungit om Guds vingård. En annan var nöjd sedan hon lärt sig sjunga: Jesu, låt mig städse börja, och så sluta som jag bör. –Precis så gör jag när jag städar, förklarade hon, börjar med att bädda sängen och slutar med att damma.

I småskolan berättade fröken en dag om Jakobs dröm, om hur han där såg änglar klättra upp och ner för himlastegen. Så fick barnen till uppgift att rita hennes berättelse. En liten kille visade stolt upp sin teckning med änglar som klättrade med fötterna upp och huvet ner. Fröken hade ju sagt att dom klättrade upp och ned. Men en annan gosse vägrade att rita: –Änglar klättrar inte, dom flyger, för klarade han.

Om författarens västgötska ursprung vittnar en historia från läroverket i Skara. När man läste om den förlorade sonen stod det att han var legodräng. På lärarens fråga vad en legodräng var, svarade en förhoppningsfull elev: – Han velle ente arbeta, han velle bara legga.

Birgitta Rudbergs bok om barns hörseluppfattningar men ofta också logiska tolkningar av andliga sånger är rolig och lockar till många skratt. Den är i behändigt format och kommer säkert att bli en uppskattad födelsedagspresent och julklapp.

Bokens titel syftar på sången, Guds änglar de vakar i mörkret hos oss.

Tore Hartung

Medlemmar i Föreningen för Västgötalitteratur får köpa boken direkt från författaren/förlaget till det rabatterade priset 80:- per bok + porto 24:-

I bokhandeln kommer boken att kosta c 180:-

Sätt in 104:- på plusgiro 54 55 56 - 3

Birgitta Rudberg

Adress: Geijersgatan 18 C

752 26 UPSALA Tel 018 - 50 80 11

OBS: Ange om boken skall innehålla författardedikation!

Vilken succé för vår egen historiska tidning!

Skaffa en egen prenumeration på

Mimers brunn -

arkeologi etnologi & historia i

Västra Götaland

Helårsprenumeration 250:- (6 nr)

Sätt in pengarna på bankgiro 5117-2286

texta namn och adress. För info:

vatteljuset@telia.com eller tel. 0512/205 19

En kungadotter i tivedsbygden

Erik XIV, Gustav Vasas äldste son, gifte sig som bekant med Karin Månsdotter, men långt dessförinnan hade han haft förhållanden med skilda kvinnor och hans utomäktenskapliga barn var många. En kvinna som han levde ihop med på Kalmar slott och i Stockholm var den vackra Agda Persdotter, som han fick två döttrar med. Agda gifte sig 1560 och Erik var mån om att skänka henne gårdar för att ge henne och döttrarna försörjning. En dotter hette Constantia Eriksdotter och när hon gifte sig 1594 med engelsmannen Henrik Frankelin, en av hertig Karls betrodda män, fick hon av hertig Karl och kung Sigismund flera gårdar för att hon, kungadotter som hon var, skulle kunna leva ståndsmässigt. Flera av dessa låg i Tivedsbygden, runt sjön Unden, med gården Bocksjöholm som sätesgård.

Constantias ättlingar levde länge kvar i bygden och ännu finns det där människor med Vasablod, härstammande från kungadottern. Man hittar dem nu främst i Askersund och i Hammar där de har högst vanliga liv och yrken.

Om Constantia och hennes ättlingar kan man läsa i en nyutkommen bok av Ingemar Wikenros. Den heter Kungadottern Constantia Eriksdotter. Ättlingar och gårdar i Undenäsbygden. Författaren är amatörhistoriker, men har på ett professionellt sätt forskat i arkiv och läst hyllmeter av litteratur för att kunna skriva sin bok. Den är också rikt försedd med foton, teckningar och kartor. Släkttabeller visar ättlingar som härstammar från Constantia och förteckningar och foton finns över de gårdar som tillhört den Frankelinska släkten.

Ingemar Wikenros är verkligen en kännare av Tivedsbygden. Han har tidigare publicerat en rad böcker där han på ett förnämligt sätt presenterat sina imponerande forskningsresultat. Han har t ex skrivit bruken Forsviks och Sättras historia, men också berättat om skilda gårdar i bygden och om sägner och folkminnen där.

För släktforskare, läsare av västgötalitteratur, historietntresserade och inte minst för de turister som i allt större utsträckning hittar till Tivedsbygden torde Wikenros böcker vara lärorika, stimulerade och trevliga bekantskaper.

Böckerna ges ut på eget förlag, är i A 4 format, kostar 130 kr och kan beställas per telefon 0501 – 10471 eller genom e-post: ingemar.wikenros@telia.com

Tore Hartung

Björngatan 17 A · 553 37 Jönköping
Telefon 036-34 04 70 · 036-418 94
Mobil 070-748 83 25

ÖPPETTIDER

Måndag – Fredag 13.00 – 18.00

Lördag 10.00 – 13.00

Andra tider efter överenskommelse

Köper och säljer: böcker, boksamlingar, vykort, äldre dags- och veckotidningar, småtryck, broschyrer m.m.

Fågelås bebyggelse

Östen Fredriksson

Fågelås bebyggelse

Gårdar, villor och torp

Östen Fredriksson har i samarbete med Fågelås Samhällsförening skapat sin egen "gålabok" som på ett nytt sätt presenterar gårdar, villor och torp i Fågelås. Visserligen pryds omslaget av magnifika Almnäs men boken beskriver till största delen gemene mans tjäll i bygden, sommarstugor såväl som permanentvillor. Varje fastighet har fotograferats med uppgifter om byggnadsår, ägare och förvärvsår samt för jordbruksfastigheter dess areal. Dispositionen följer i stort sett de större genomfartsvägarna i socknen. Läsaren kan därför ha hustrun med sig som "gålaboksläsare" i bilen eller göra en tänkt rundresa hemifrån soffan.

Elever vid Fågelås skola har hjälpt till med att fotografera många av fastigheterna i boken.

Boken har 580 fotografier. Som kuriosas kan nämnas att av 140 torpstugor ägs 17 av tyskar, tre av holländare och fem av danskar dvs knappt 20% ägs av folk från kontinenten som vill andas friskt luft i Guldkroken.

Som allt som Östen Fredriksson gör så är boken en fröjd för ögat. Formatet är som vanligt A 4, vackert laminerat, tryckt hos L-H Tryck i Ulricehamn.

Upplaga 1.200. Försäljningspris 200:-.

Av Östen Fredriksson har tidigare utkommit minnesboken över Norra Fågelås IF 75 år 1933 – 2008, i samarbete med NFIF och "Fågelåsbor i arbete från förr till 2007" i samarbete med Fågelås Samhällsförening.

Göran Midman

Boken kan beställas via Hjo bokhandel 0503-133 30

Västgötska bokhandlaretiketter

I förra Meddelandet visade undertecknad prov på olika västgötska bokbindaretiketter. Bokbindarnas antal var många i Västergötland för 50-100 år sedan. Så var det även med bokhandlarna. I varje stad eller större samhälle fanns en bokhandlare, ofta även en Missionsbokhandel som tillhandahöll litteratur och tryckalster med kristen profil. Kombinationen Bok- och Musikhandel är inte ovanlig. Många av dessa handlare hade även egna etiketter som angav var boken var inhandlad. Bokhandlaren kunde även förmedla bindningar av böcker och hade inte sällan någon anställd som utförde enklare bokbinderiuppgifter. Likaså var det inte ovanligt att Bokhandeln hade en antikvarisk avdelning där äldre böcker kunde inhandlas. Många är säkerligen de som gjort ett och annat sådant antikvariskt inköp hos Bergers i Skara som under lång tid hade en väl sorterad antikvarisk bokavdelning.

Genom internethandel och bokklubbar har marknaden för många bokhandlare slagits sönder. Det är att beklaga.

Johnny Hagberg

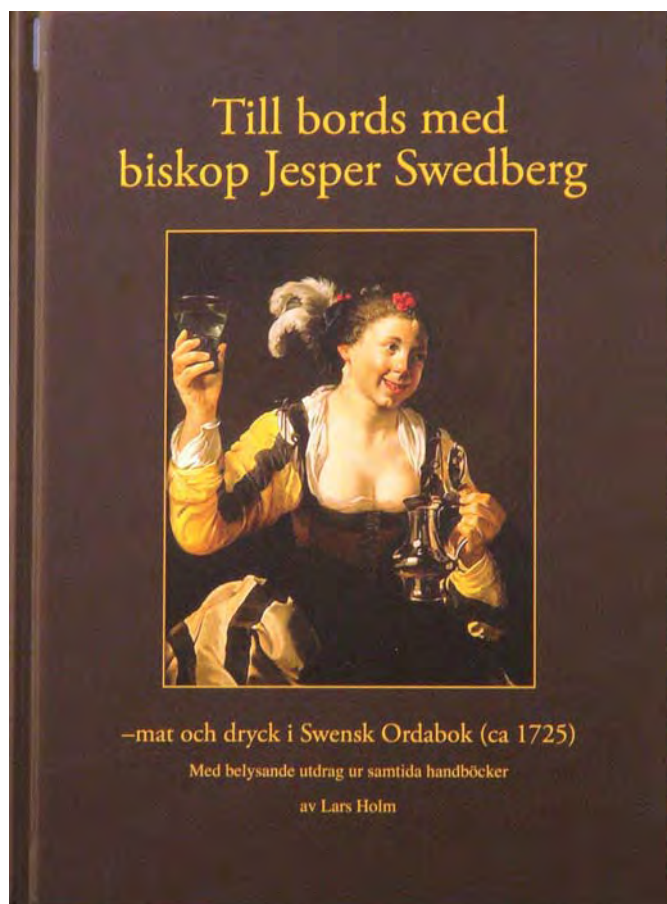

FLOBY ANTIKVARIAT

Öppet : söndagar 13-19 (hela året)

Tfn 0515 40940, 40773

Vackert och ätbart från Swedbergs tid

Om biskop Jesper Swedberg ute på Brunsbo biskopsgård utanför Skara verkligen åt delikatesser som lutfiskspastej med ostron är väl tveklöst. Frågan är om ens dagens Brunsbo Gästgiveri når sådana lukulliska höjder, men den intresserade kan i en ny bok kring biskop Jesper Swedbergs ordande om mat läsa ett recept av Kajsa Warg på Ståckfisk-Pastay (hon stavade det så).

En bok som enbart ägnar sig åt ord i samband med mat och ätande, kan det vara något att offra tid på? Jo, minsann. Denna bok om mathållning utifrån Jesper Swedbergs Ordabok är riktigt underhållande. Lars Holm skriver lättsamt kåserande, och dessutom oerhört kunnigt. Man får lära sig massor om livet på Swedbergs tid, liksom om mat genom tiderna. Dessutom är boken mycket vacker tack vare ett skickligt utnyttjande av gamla målare. Då som nu hade nog konstnärerna det rätt knapert så de försökte mätta sig med vällustigt uppmålade måltider.

För säkerhets skull så bör det påpekas att boken inte direkt handlar om vad man åt ute på Brunsbo på den här tiden. Holm har utgått från de matnyttiga ord av alla de slag han funnit i biskopens omfångsrika Ordabok. Som lärda män på den tiden så förklarade han orden på latin, och hänvisade förstås på lämpliga ställen till Bibeln. Helt enkelt är det förstås inte alltid. Hur över-sätter man kalfdantz och palt till latin?

Swedberg klarar det förstås och hans översättningar kan ge en bra beskrivning av maten. Och naturligtvis får man en beskrivning av hur kalvdans tillagas. Denna delikatess produceras fortfarande i våra bygder och jag blev vid ett reportage för en tid sedan bjuden på kalvdans i en hembygdsgård. Jag förstod att jag var gynnad, normalt gick all kalvdans till lyxkrogarna i Göteborg.

Moderna biskopar är säkert duktiga i köket, men Swedberg överlät nog matlagningen till därtill särskilt städjade kvinnliga tjänstehjon. Här träder Kajsa Warg in och beskriver själva matlagningen, ett verkligt heltidsjobb på den tiden utan minsta fusk med halvfabrikat.

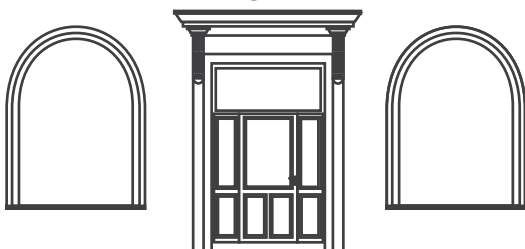
En härlig bok för alla historiskt hungriga, men inget för sträckläsning. Då blir man snabbt proppmätt. Nej, njut med måtta

Hans Menzing

Till bords med biskop Jesper Swedberg – mat och dryck i Svensk Ordabok (ca 1725). Med belysande utdrag ur samtida böcker. Författare: Lars Holm. Utgivare: Föreningen för Västgö-talitteratur. 135 sidor med många härliga gamla bilder.

Pris: 150 kr inkl. porto.

MATS REHNSTRÖM
Rara böcker, bibliografi & handskrifter

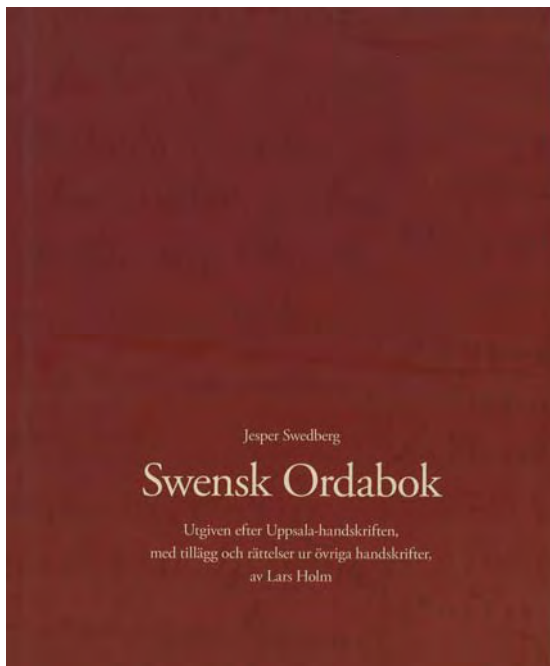
ANMÄL DIG FÖR ANTIKVARIATETS
NYHETS BREV

- De skickas till abonnenterna via E-POST
- Nyhetsbrevet distribueras i PDF-FORMAT
- De utkommer med en till två veckors mellanrum.

ANMÄLAN GÖRS ANTINGEN VIA E-POST:
rehnstroem@svaf.se

ELLER VIA FORMULÄRET PÅ VÅR HEMSIDA:
www.matsrehnstroem.se

Jesper Swedbergs Ordbok

Jesper Swedberg (1653–1735) är ett stort namn i svensk kyrkohistoria: psalmdiktare, teologiprofessor, biskop i Skara, orädd och självständig i den tidens kyrkliga debatt. Vad som kanske är mindre känt är hans stora intresse för det svenska språket och svensk språkvård. I verket *Schibboleth. Swenska språkets rykt och riktighet* (1716) försökte han ge en helhetsbild av ”vårt ädla modersmål” och föreslog nya enhetliga stavningsregler, som möttes av hätsk kritik, men som senare blev normgivande. Swedberg författade också *En kortt swensk grammatica* (1722). Vid sidan av sina krävande kyrkliga uppdrag höll Swedberg i flera decennier på med ett gigantiskt språkligt projekt: att samla hela den svenska ords-katten i en ordbok. Omkring 1720 var Swedberg redo att publicera sin *Swensk Ordbok* och skrev till bokcensorn Johan Upmarck-Rosenadler för att få ett godkännande. Ärendet föredrogs i Kansli-kollegiet, som inte var direkt avvisande men krävde att Swedberg skulle ”rätta sig efter den af samtl. Presterskapet i Nya Bibelen wedertagne skrifarten”. Vid ett personligt framträdande i Kansli-kollegiet 1722 pläderade Swedberg förgäves för sin stavning. Förutom de rent *ortografiska* betänkligheterna framförde man nu också *ekonomiska*: landet hade inte råd med utgivning av en så stor ordbok. Därvid blev det. Swedbergs livsverk förblev liggande och sov sin törnrosasömn i nästan 300 år.

Tack vare ett förnämligt samarbete mellan Swedbergexperten docent Lars Holm och Skara stiftshistoriska sällskap med Johnny Hagberg i spetsen startade ett publiceringsarbete 2006, vilket slutfördes 2009. Resultatet är lysande: en stilfull inbunden volym på över 700 sidor med viktiga upplysningar om Swedbergs liv och verk samt *Ordbokens* tillkomsthistoria och uppläggning. Den är vackert illustrerad med färgfoton av sidor i Swedbergs manuskript.

Själva lexikondelen omfattar ca 600 sidor. Vad har då Swedberg haft för metod att skapa sin *Ordbok*? I sitt företal säger han: ”Jag hafver ock tagit mig en obeskrifwelig mödo och digert arbete uppå, at vtleta och vtdraga all swensk ord och ordalag af vår heliga swenska Bibel, och af gamla swenska böcker, som med Bibelen jemnåhriga äro, och holla en jemn skrifart: ther then ock renast är”. Ungefär hälften av alla ord i ordboken är excerperade från Bibeln. Men Swedbergs ambition var att ha med *alla* svenska ord. Därför väjer han inte för enklaste vardagsord eller s.k. fula ord. Sålunda finner man där t.ex. könsord, som bara för några decen-

nier sedan var censurerade i Svenska Akademiens ordlista.

Swedberg presenterar orden i bokstavsordning på följande sätt, t.ex. ordet ”dwale”, vårt ”dvala” (siffrorna artikelförfattarens):

dwale, dwalm (1), *extasis*, (2), A. 10:10 (3), *obliq.* dwala (4) A. 11:5 lät mig komma till dwala (5), *indulge mihi requiem, recreationem* (6), Psb 52:5 dwalakalck (7), *calix soporis* (8), Es. 51:17:22 (9).

Förklaring: 1. svensk synonym. 2. latinsk motsvarighet. 3. hänvisning till Apostlagärningarna 10:10, (4) böjd form dwala. 5. Text i Apg 11:5. 6. latinsk version av 5. 7. Psalmboken psalm 52:5 har ordet dwalakalck. 8. latinsk version av 7. 9. Hänvisning till Esaia 51:17:22.

Som synes en mycket omfattande dokumentation! Långt från alla ord behandlas så ingående. I många fall finns det bara en latinsk översättning. Latinet var fullkomligt naturligt i 1700-talskretsar. Idag skulle det ha varit engelska i stället. För övrigt är Swedbergs presentation föredömlig. Hänvisning till textställen används ju i Svenska Akademiens ordbok (SAOB) för att belägga ords tidiga förekomst.

Vad har då moderna läsare för glädje av Swedbergs *Ordbok*? Lars Holm svarar:

”Vilken litteratur en svensk biskop läste för 300 år sedan – i vilka ämnen och på vilka språk – kan utläsas av Swedbergs litteraturhänvisningar (och utgivarnas tolkningar av dem).

Vidare: Vilka hantverk utövades när Carl XI och Carl XII regerade Sverige, och vilka verktyg använde yrkesmännen? Vilka ord ingick i kyrkans, rättskipningens och krigsväsendets terminologier? Vad åt och drack folk, enkelt som förnämt, och hur gick de klädda? Vilka sjukdomar plågade människor och husdjur, och hur trodde man sig kunna bota dem? Vilka okvädingsord slängde man efter sina fiender, i ansiktet eller på ryggen? Svaren på dessa och många andra frågor finns i *Swensk Ordboks* spalter.”

Ja, utgivningen av Swedbergs *Ordbok* är förvisso en förnämlig kulturgärning. ”Ordboken måste tryckias” skrev Jesper Swedberg i sitt testamente. Om än sent har hans önskan uppfyllts, och det på ett ytterst förtjänstfullt sätt.

Johnny Strand

Pris: 300 kr inkl. porto.

BÖCKERNAS HUS

antikvarisk bokhandel, Lars Angshed

öppet: mån-fre 10-18, lörd 9-13

Slingvägen 1
549 31 TIDAN

tel: 0500-470052
mobil. 0737-430293

www.boeckernas-hus.se

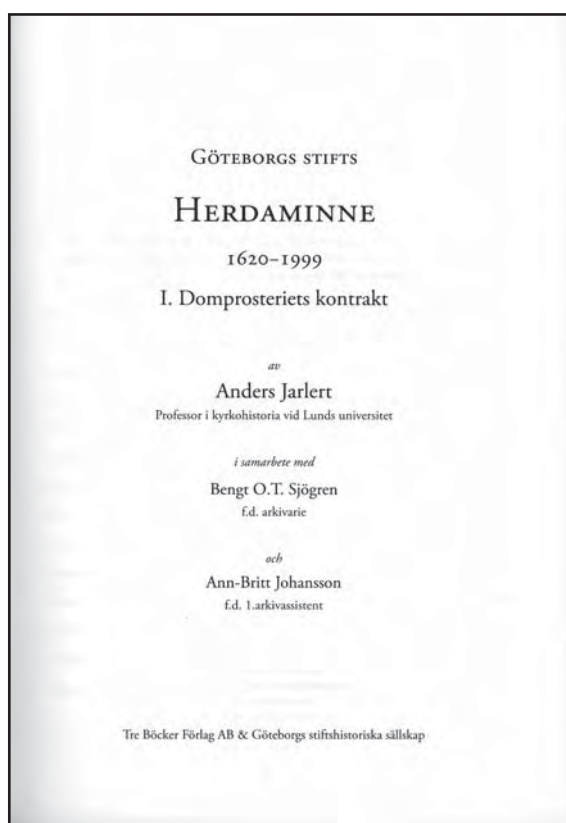
ANTIKVARIAT RIDDAREN
Säljer, köper & värderar litteratur

Sveagatan 7
541 44 SKÖVDE
Mobil 0706-747574
Hem/Fax 0511-812 48
timmersdala.interior@telia.com

Mats Bergström
Bokhandlare

Öppettider ring för information

Göteborgs stifts herdaminne 1620-1999.

Herdaminen är vad namnet anger, det vill säga minnesteckningar över präster, församlingars herdar. Svenska kyrkan har en lång historia av att teckna minnet över sina präster, dels i minnesteckningar över avlidna präster, dels i herdaminnets form – och gränsen mellan dessa genrer är inte knivskarp. Detta material är en oerhörd tillgång i kyrkohistorisk och biografisk forskning, och samtliga stift har sådana herdaminnen. Somliga av de olika stiftens herdaminnen är dock långt ifrån uppdaterade, och vissa anses mer eller mindre otillförlitliga. För Skara stifts del finns J W Warholms från andra halvan av 1800-talet. Därefter utgav Hjort sitt herdaminne. Det senaste utgavs av Cederbom och Friberg under 1930-talet. Därtill har Skara stift i samband med de återkommande prästmötena oavbrutet minnestecknat avlidna präster sedan 1889. Sedan år 2002 har detta ansvar åvilat Skara stiftshistoriska sällskap.

På Wikipedia – som förvisso inte alltid är en källa till korrekta sakupplysningar – finns en mycket bra sammanställning över de olika stiftens herdaminnen. Här sägs att ”uppgifterna i ett herdaminne omfattar för varje biograferad präst vanligen fullständigt namn, födelseort och -datum, föräldrar, dödsort och -datum, utförlig meritlista över utbildning och innehavda tjänster och uppdrag, uppgifter om hustru eller man och barn, med födelse- och dödsdatum och yrkesangivelse. Oftast finns också ett porträtt. För varje präst (dock ej för dem som levde vid bokens tryckning) finns också en vetenskapligt grundad essä som beskriver livsgärningen och karaktäriserar personen. Herdaminnet publicerar också en förteckning över prästens utgivna skrifter och uppgifter om källorna för framställningen. Biografierna är vanligtvis ordnade pastoratsvis efter prästens sluttjänst”. Som var och en kan förstå, rör det sig om en oerhörd omfattande arbetsinsats att sätta samman ett herdaminne för ett helt stift. För de olika stiftens utgivna herdaminnen hänvisar jag till denna sida: (<http://sv.wikipedia.org/wiki/Herdaminne>).

Det är en stor glädje att här kunna anmäla den första delen av Göteborgs stifts herdaminne, som alltså omfattar domprosteriets kontrakt. Det är naturligtvis inte görligt att här recensera herdaminnet i sin helhet – och kanske heller inte meningsfullt; det är ju i första hand ett referensverk. Jag kommer därför att nöja mig med att presentera vissa av utgivarens utgångspunkter samt göra vissa nedslag. Påpekas bör, att denna första volym inte innehåller stiftets biskopar.

Författaren, som är professor i kyrkohistoria vid Lunds universitet, fick i samband med prästmötet i Göteborg 1981 uppdraget att skriva ett nytt herdaminne. En tidigare kommitté hade då arbetat sedan 1934. Det senaste herdaminnet, C W Skarstedts (1878-85), visade sig innehålla så många sakfel att det inte kunde bli fråga om en komplettering, och arbetet har därför i flera avseenden gjorts från grunden. Till sin hjälp har författaren haft arkivarien Bengt O T Sjögren och 1.arkivassistenten Ann-Britt Johansson, som framför allt arbetat med framtagande och källkritisk granskning av biografiska data. Därtill har ett stort antal ytterligare personer varit behjälpliga i olika avseenden.

Domprosteriets kontrakt omfattar Domkyrkoförsamlingen, Göteborgs Tyska församling, Kristine församling, Vasa församling, Johannebergs församling, Haga församling, Annedals församling, Oskar Fredriks församling, Församlingshyddan (relaterade till Oskar Fredriks församling), Masthuggs församling, S:t Johanneskyrkan, Göteborgs kyrkliga stadsmission samt Göteborgs fattighusförsamling. Herdaminnet sträcker sig fram till utgången av 1999, och bygger på den kyrkliga indelning som då var gällande. Samtliga *avlidna* präster har biograferats. I samband med minnesteckningar händer det ibland att präster önskar att inte komma ifråga. En sådan önskan kan naturligtvis inte efterkommas i samband med ett herdaminne där en av poängerna är fullständighet.

Det är ett oerhört stort antal människor som passerar revy genom de 496 sidorna. Med präster är det som med människor i allmänhet: en del blir både framgångsrika och uppburna, andra faller djupt i mänsklig svaghet medan det stora flertalet arbetar på, i flit och efter bästa förmåga, men både uppmärksamhet och framgång uteblir. Somligt kan i efterhand, i historiens ljus förklaras och förtydligas, men människornas innersta förblir oåtkomligt.

Utan tvekan är detta herdaminne ett exempel på en synnerligen väl och noggrant utförd forskningsuppgift, som kommer att vara till stor hjälp lång tid framöver.

Markus Hagberg

Anders Jarlert (i samarbete med Bengt O. T. Sjögren och Ann-Britt Johansson): *Göteborgs stifts herdaminne 1620-1999. I. Domprosteriets kontrakt*. Tre Böcker Förlag AB & Göteborgs stiftshistoriska sällskap, Göteborg 2010, 496 sidor, ISBN: 978 91 7029 679 6.

Bert Moberg
Antikvariat

Alltid minst 20.000 böcker i affär och lager.
Sökservice av böcker.
**Köper böcker, större boksamlingar
samt gamla svenska bykort.**
Korrekt bärdering
Österlånggatan 21, Borås • Tel 033-13 02 50
Öppet: månd-fred 13-18, lörd 10-13

En fotvandring motion för själen

Pilgrimsvandringen är inte snabbaste sättet att förflytta sig, men kanske det nyttigaste. På medeltiden pilgrimsvandrade man ofta för att sona synder, och möjligen har det inte hänt så mycket på den punkten. Fortfarande kanske det handlar om att reparera synder, men nu består synderna av för mycket stress, för lite ro, för mycket mat och för lite motion.

Precis som på medeltiden är vandringens mål heliga platser. Då inte sällan helgongravar. Idag platser på hemmaplan som någon av våra många kyrkor med rötter i just medeltiden: Varnhem, Gudhem, Husaby, Forshem, Skara. Vandringen går genom de vackraste trakter, genom gamla odlingslandskap och över doftande blomsterängar vid brusande fågelsjöar.

De senaste åren har en rad olika pilgrimsleder växt fram i våra bygder. För vandrarens bekvämlighet är sträckorna ofta uppdelade i kortare avsnitt för den som inte har tid, eller inte orkar, vandra så långt. Alla kan välja just sin favoritsträcka.

Och låt inte "avskräcka" er av ordet pilgrimsvandring. Den typen av vandringar förekommer i en rad olika religioner, men den som vill tro i egen regi kan ju ta vandringen som en meditation med motion. Det viktiga är att glömma mobil, almanacka och gärna också klockan.

Det handlar ju inte om att komma fram snabbast, utan om att må bättre. Boken innehåller beskrivningar av vandringarna, kartor och mängder av härliga bilder. Faktum är att jag känner mig lätt avstressad av att bara titta på dem.

Hans Menzing

Pilgrimsvandra i Skaraborg. Vägledning för yttre och inre vandring. Sammanställt av Agne Josefsson. Välkomstord av biskop Erik Aurelius. Utgivare. Projekt Pilgrim Skaraborg. Antal sidor: 96 i fickformat med massor av härliga bilder.

ANTIKVARIATET I SKÖVDE

Monica Lindström

Döbelns gata 1 Öppet
541 50 Skövde To-Fre: 10-13, 14-18
Tel. 0500-41 06 56 Lör: 10-13

Antikvariat Wetter Göran Midman Hjo

Västgöta- & Vätternlitteratur
Litografiska tryck,
Tersner, J A Berg, G Mellin, Billmarck
Tunnbindaregränd 1 A

544 30 Hjo

www.antikvariatwettern.dinstudio.se

0503-655895, 076-5547970

www.bokborsen.se

Biskopen bad Gud bevara oss för tågen

Skara missade trots hård kamp Västra stambanan, men 1874 kom en lågprisersättning i form av en smalspåriga banan Lidköping, Skara och Stenstorp vid stambanan. Detta var en glädjens dag för många, men en sorgens stund för Skarabiskopen Johan Albert Butsch. Han såg järnvägen som ett djävulens påfund och när invigningståget passerade biskopsgården Brunsbo på väg till Skara sägs biskopen ha legat försjunken i brinnande böner om att Gud måtte bevara honom och Västergötland från detta onda.

Det är Nils Hjertén som i en artikel berättar om det västgötska smalspårnätets uppgång och fall, faktarikt och med många roliga anekdoter. Inte sällan med präster inblandade. Det är kanske helt naturligt eftersom Nils växte upp i prästgården i Sävere som skakade varje gång tåget mellan Lidköping och Skara passerade.

Vad gäller biskop Butsch så kan man kanske säga att han blev bönhörd. Det tog visserligen bortåt hundra år men då tog smalspårsepoken i Skara slut, trots att staden en gång skröt med att vara världens största smalspårsknut. Nu finns det bara en museibana till Lundsbrunn kvar.

Denna vår äldsta och kanske enda renodlade västgötska jultidning innehåller som alltid en bred blandning med dikter, korta personliga betraktelser och längre berättelser om märkliga människor i bygden. Som Olof Silfverlood från Tunhem som besjögs i skillingtrycket I låga ryttartorpet vid Höga Hunneberg. Och Silfverlood är väl värd att minnas, även om Lennart Fridefors kan visa att han inte kom från ett lågt ryttartorp. Hans föräldrar var rätt välbärgade. Och hans hustrus namn i visan är också fel. Men mycket annat är rätt.

På samma sätt lyckas Lennart Nordquist få fram en del nytt i en berättelse om ofta omskrivna Torpa stenhus. För att inte tala om Karl-Erik Tysk som berättar om Sankte Pers nycklars alla undergörande egenskaper. Det lär till och med tillverkas glass i Turkiet med extrakt av denna orkidés rötter, en glass som verkar bota det mesta och dessutom fungera som viagra.

Men kom ihåg att blomman är fridlyst, annars prunkar den i tiotusentals exemplar vid Österplana kyrka på våren. Så visst är detta en lärorik skrift.

Hans Menzing

Västgötajul. Tankelänkens jultidning 2010. Redaktör: Johnny Hagberg. 38 sidor med många illustrationer. Pris: 50 kr.

Birgit Th Sparre

Birgit vid 18-års ålder.

I början av förra seklet föds en liten flicka, som får stor betydelse för ett barnlöst par. Redan när flickan föds är det klart att hon skall adopteras av greve Carl Georg Sparre och hans hustru Signe, född Thomaus. I födelseattesten antecknas något så ovanligt som att både modern och fadern är okända. Det finns en handskriven attest bevarad, där barnmorskan intygar att en liten flicka har fötts denna dag, den 23 juli 1903 i Flen. Ingen vet vem som är flickans

biologiska föräldrar. Det är en väl bevarad hemlighet, som Signe Sparre hårdnackat tar med sig i graven. Men enligt greve Sparre var det människor hon inte behövde skämmas för! Signe Sparre skriver i sin dagbok: *"Den 23 juli 1903 föds vår älskade Birgit – men genom att jag var i Göteborg för min hälsa och hon var sjuk och måste vårdas på ett barnsjukhus i Stockholm kunde hon ej komma till Sjöred förrän de första dagarna i januari 1904."*

När flickan äntligen kommer till Sjöred är hon mycket efterlängtd. Den första tiden är hon svårt sjuk i lunginflammation, men den 4 mars kan hon döpas av Signe Sparres far, prosten Ragnar Thomaus, i Finnekumla kyrka. Det är paret Sparre som ger flickan de vackra namnen Signe Birgit Julia Fredrika.

Solen och sjön är två begrepp som den lilla flickan tidigt lär sig, sittande i sin fars, greve Sparres, knä. Solen speglar sig i sjön och sprider ett sagoskimmer över trakten. Sjön är Åsunden med sina djupa vikar, lummiga näs och gröna holmar. Runt om sjön ligger ett antal vackra och historiskt förankrade gårdar, alla på något sätt förbundna med släktnamnet Sparre. "Sparreland" kallas trakten i folkmun. På Torpa, som är traktens medelpunkt, härskar Birgits fars morbror Erik Sparre. På Hofsnäs, närmaste granne till Torpa, bor faderns yngre morbror Sigge Sparre med sin stora familj. På andra sidan sjön ligger gårdarna Fästrad och Finnekumla. De ägs av den tredje Torpa-brodern Clas Herman Sparre respektive av faderns dubbelkusin Clas Sparre.

Sjöred

Den viktigaste gården för Birgit var naturligtvis Sjöred. Det var här hon fick sitt hem hos greveparet Carl Georg och Signe Sparre. De var ett omaka par både till ålder och intellektuell kapacitet. Greve Sparre, född 1859, var vid Birgits ankomst till Sjöred 45 år gammal, Signe Sparre var 32 år. Han beskrivs som en godhjärtad, men mindre begåvad man. Signe Sparre var däremot både begåvad och beläst. Hon var en intellektuell kvinna med intresse för tidens sociala frågor, bl a var hon en ivrig nykterhetskämp och engagerad i skapandet av ett lånebibliotek. Hon var också intresserad av historia och skrev små skrifter om sin hembygd. Här fick Birgit en kärleksfull och trygg barndom och uppväxt. Signe Sparre vigde sitt liv åt lilla Birgit och under årens lopp fyllde hon den ena dagboken efter den andra.

Sjöred köptes 1892 av Carl Georg Sparre och hade det vackraste läget av alla gårdarna vid sjön. Det var just här som Birgit upplevde sjöns trollmakt starkare än någon annanstans. Kärleks-

fullt skildrar Birgit Sparre sin barndoms Sjöred i sina böcker; en vit herrgårdsbyggnad med trettio rum, omgiven av två flyglar. Runt omkring huvudbyggnaden fanns en stor park samt en trädgård full med doftande blommor, grönsaker av alla slag och dignande fruktträd. Huset var stort och tungrott utan moderna bekvämligheter. Ved skulle bäras in och bränslen skulle tändas i alla kakelugnar, tvätt, städning, slakt, bröd bakades varje vecka och varje dag skulle de tio arbetskarlarna, som skötte gården och djuren serveras mat i det stora köket. Allting kunde klaras av tack vare en stor stab av tjänstefolk.

Gårdarna runt sjön var kanske inte några storgods, förutom möjligtvis Torpa, och rikedomarna i form av kontanter var begränsade. Däremot var gårdarna till stora delar själv-försörjande och det rådde ingen brist på ägg, mjölk, mjöl, kött, fisk, frukt och grönsaker. För att öka inkomsterna fanns under Birgits barndom betalande sommargäster på Sjöred.

Livet och arbetet på gården följde årstidernas rytm. Skogsarbetet på vintern följdes av sådd och skörd, höbärgning, skötsel av kor och hästar, mjölkning, potatisskörd och allt arbete inför den stora julhelgen med slakt, brödbak, ölbrygging mm. Allt arbete blandades med firandet av födelsedagar och de stora helgerna; påsk, pingst, midsommar, mickelsmäss och jul och nyår. Julmarknaden i Ulricehamn var ett måste och här gjordes inköpen till julen. Släden var på hemvägen, till Birgits glädje, full av julklappar. Ett annat viktigt inslag under julhelgen var de många julkalasen. De följde en strikt tradition, där varje gård hade sin speciella dag för sitt julkalas.

"Världen var för henne (Diana) gårdarna runt sjön och världens medelpunkt var Stjärnö gård (Sjöred)".

I denna mikrokosmosvärld växte Birgit upp, som den självklara medelpunkten i familjen och bland gårdens tjänstefolk och arbetare. Hon hade inga syskon och inga jämnåriga lekkamrater på de andra gårdarna, men hon var inget ensamt barn. Under hela sin barndom hade hon alltid en egen hund. Särskilt älskad var Sankt Bernhardshunden Trogen. Dessutom tilläts hon att leka med statarbarnen Hök. De hade mycket roligt tillsammans. Inte minst uppskattade Birgit de klumpiga klutadockorna och mössorna gjorda av strumpskäft. Varje lördag bjöds Höka-barnen in i stora köket för varm choklad med vispgrädd. Men allra mest uppskattade Birgit och de andra barnen att sitta i dagsverksstugan och lyssna till tjänstefolkets skvaller, ruskiga spökhistorier, skrömt, skrock, talesätt, vidskepelse, gamla huskurer och berättelser från förr i tiden.

Birgit kryddade så småningom sina romaner med all denna kunskap, om folkliv och gamla traditioner, som hon hade hört som barn.

Skolan

Men allting är inte bara lek och frihet. Redan vid sex års ålder skrivs Birgit in vid Franska skolan i Stockholm. Modern ville att hon skulle få en bra utbildning. Fadern tyckte däremot att det var onödigt – *"vad skall en flicka med betyg till?"* *"Sådana kunde hon väl inte ha någon större glädje av"*. Underförstått skulle Birgit gifta sig och bli försörjd. Men modern stod på sig och under de kommande sex åren bor Birgit och föräldrarna i Stockholm under terminerna. Därefter undervisas Birgit i hemmet av guvernant i två år och hennes utbildning avslutas med ytterligare två år i Stockholm.

1918 konfirmerades Birgit i Finnekumla kyrka. Hon undervisades i hemmet av en präst, som var god vän till familjen, tillsammans med några kamrater.

Sämre tider

Familjen Sparre tillbringade många vintrar i Stockholm och hade på det sättet två hushåll. Sjöred var dåligt isolerat och vintertid gick mycket tid och arbete åt att värma upp huset. Men i längden blev det dyrt att ha en våning i Stockholm. Greve Sparre låter sälja ett dyrbart smycke och pengarna användes till att reparera Sjöred för att göra det mer beboeligt året om. Men ekonomin är inte den bästa och 1919 säljer paret Sparre Sjöred. Istället hade greveparet för avsikt att bygga en billigare och enklare bostad. För det ändamålet sparades torpet Kulán vid försäljningen.

Sjöred - Birgits barndomshem.

Här skulle en villa i herrgårdsstil byggas och användas i första hand som sommarbostad. Vintrarna skulle familjen tillbringa på sydligare breddgrader. Under denna planeringstid avlider greve Sparre redan 1920 av hjärtsvikt. Men Birgit och modern reser som planerat den vintern till Teneriffa. Här hyr de ett hus och stannar i åtta månader.

Det dröjer innan den nya bostaden, som får namnet Åsundsholm, är färdig. Mor och dotter bor delvis i Stockholm och under långa perioder hos släktingar. Vintrarna tillbringas på varma och behagliga platser såsom Kairo, Mallorca, Nice och andra platser runt om Medelhavet, mycket beroende på Signe Sparres klena hälsa.

Resorna med tåg eller båt och de långa vistelserna utomlands blir en form av bildningsresa för den unga Birgit Sparre och hon skriver dagbok och är en flitig fotograf. Alla dessa upplevelser från olika exotiska platser och möten med dåtidens spännande människor blir så småningom till böcker och ett stort antal artiklar. Hon skriver om besök i beduintält, konstnärskvarteren i Paris och om orientaliska palats. Hon tar för sig och är inte rädd för strapatser. Tack vare den adliga titeln och Signe Sparres personliga kontakter runt om i Europa lever mor och dotter ett behagligt liv. De känner sig bekväma i möten med kunglig-heter, adel, eller berömda skådespelare som Clark Gable och Errol Flynn. Lawrence av Arabien blir dock en besvikelse, men upptäckaren av Tutanchamons grav, Howard Carter, är desto mer intressant.

Under dessa år träffar Birgit naturligtvis flera unga män, men inget möte leder till äktenskap. Däremot gör den österrikiske konstnären Franz Taussig, som hon träffar på Mallorca, ett starkt intryck på henne. Han blev en känd porträttmålare och tecknare och flyttade 1938 från Wien till USA. Han är hennes stora ungdomskärlek och under årens lopp håller de kontakt med varandra.

Våren 1934 gör mor och dotter den sista stora resan, en tre månaders jordenrunt-kryssning med Gripsholm, som bl a för dem till Egypten, Indien, Zanzibar, Kenya och Palestina.

De många och långa utlandsvistelserna kan genomföras tack vare försäljningen av Sjöred och arvet efter greve Sparre. Mor och dotter lever gott, de hyr villor under långa perioder eller bor på de bästa hotellen. Det gällde att visa att man tillhörde aristokratin och på ett självklart sätt ingick i kretsen kring de ekonomisk gynnade människor som levde livets glada dagar under efterkrigstiden.

Åsundsholm blir en kär tillflyktsort sommartid och den nya fasta medelpunkten i Birgits och Signes liv. Här fortsätter de bekymmerslöst att leva herrgårdsliv och har ofta många gäster. Högst under taket skapar Birgit så småningom en skrivarlåda. Från fönstret har hon en hänförande utsikt över sjön Åsunden – sin stora inspirationskälla.

Äktenskap

Sommaren 1934 presenterade Birgit disponent Carl Theodor "Theddy" Thäberg för modern. Kanske kände Birgit att det var dags att stadga sig och bilda familj. Thäberg var då gift och hade två små döttrar. Efter en uppslitande skilsmässa kunde Birgit och Theddy gifta sig i december 1937. De nygifta flyttar in i Birgits villa på Djursholm efter en äventyrlig bröllopsresa till Italien och Libyen. I äktenskapet föds två barn; Christina 1939 och Jan 1940. Men äktenskapet blir inte lyckligt, makarna är alltför olika varandra. Thäberg är en stilig man, men tillknäppt och formell. Han är ofta sjuk och Signe Sparre, som inte tyckte om honom, gjorde allt för att försämr

relationen mellan makarna.

Birgit flyttar tillbaka till Åsundsholm tillsammans med barnen och delar hushåll med modern under en tid. Villan i Djursholm säljs efter en omfattande renovering och äktenskapet upplöses 1943. Birgit är för stolt för att ta emot hjälp av exmaken och hennes ekonomiska situation är besvärlig.

Birgit längtar tillbaka till Stockholm. Från hösten 1942 och några år framåt hyr hon en stor våning vid Karlaplan. Hon hyr också ut rum och träffar på det sättet flera intressanta människor. När det blir för dyrt att bo i Stockholm flyttar hon för gott till Åsundsholm, till barnens stora förtret som saknar skola och kamrater. Men Signe Sparre är klen och vill ha sin familj omkring sig.

Birgit har ingen tur i kärlek. Naivt går hon in i nästa äktenskap 1955 strax efter att modern avlidit. Hon blir djupt förälskad i en charmig författarkollega, Stig Cederholm, upphovs-mannen till de populära böckerna om Åsa-Nisse. Detta äktenskap blir en ekonomisk katastrof för Birgit och hennes barn. Paret levde på "stor fot" och unnade sig allting; ett stort umgänge, resor och goda middagar. Cederholm störde även Birgit i hennes författande, han ville alltid att de skulle göra något roligt. Under våren 1956 befinner sig Birgit i USA för ett eventuellt kommande bokprojekt. Under tiden har mannen obegränsade möjligheter att sälja värdefulla antika ägodelar, som var Birgits arvegods. Det ekonomiska läget blev till slut sådant att förlagen Almqvist & Wiksell och Gebers tog hand om det som var kvar. Det älskade Åsundsholm såldes tillsammans med allt lösöret. Nu stod Birgit på bar backe med två barn. Det var svåra år som följde, men det fanns trofasta släktingar, t ex de gamla mostrarna Thomaeus.

Birgit Sparre blir författare

Den utbildning som Birgit fick skulle inte nödvändigtvis leda till ett yrke. Det var inte passande för en flicka ur adeln att arbeta, men Birgit skaffar sig ändå ett yrke. Hon blir journalist och författare, kanske mer av en slump än av en medveten strävan. Hon hade alltid älskat att skriva och uppsatsskrivning var hennes bästa ämne

i skolan. Själv kallade hon sig aldrig för författare. På något sätt var hon alldeles för blygsam, hon sa *"jag skriver bara böcker och det är skillnad det"*. Med utgångspunkt ur sina dagboksanteckningar debuterade hon 1925 med en bok om Teneriffa, som heter *Ön av eld och lava*. Redan nästa år kom boken; Ett leende. Böckerna blev ingen större försäljningssuccé, men förlagsredaktören Nils Geber kunde ändå se Birgits stora talang och berättarglädje. Han gav henne rådet att skriva en herrgårdsroman.

Romanen Gårdarna runt sjön

Idén att skriva en herrgårdsroman, där hon kunde utgå från sin egen uppväxtmiljö, var genial. Hon skulle naturligtvis skildra det herrgårdsliv hon själv upplevt. Materialet hade hon ju redan, men det gällde att hitta en struktur i allt stoff hon omedvetet hade samlat på sig sedan barndomen. De gamla gårdarna med dess långa historia blir navet, som hon använder för att berätta sin historia. Den vackra sjön Åsunden blir den sammanhållande enheten, när hon väver samman berättelserna med historiska fakta och sin stora fantasi och berättarglädje.

Gårdarna som skildras i boken har förebilder i verkligheten och alla har de sin speciella prägel, vilket passar väl in på ägarnas personlighet.

På det stora och dystra Heljö (Torpa) residerar Johan Albrecht Riddercrona. Han är f d major och en despotisk herre, som sköter sitt stora gods med strama och gammaldags tyglar. Hans vilja är lag, vilket hans familj, den högdragna hustrun Ebba, de båda döttrarna och sonen, den blivande fideikommissarien, Joachim ständigt får finna sig i.

Närmaste granne är Lindö (Hofsnäs) uppkallat efter sina långa vackra lindalléer. Här bor överste Bertram Ehrenfalck, gift med en syster till Johan Albrecht på Heljö. De har inga barn och lever ett ensamt och tillbakadraget liv på Lindö gård. På Björksund (Högagärde) bor en stor och glad familj. Ägaren är Fredrik Adolf Riddercrona, yngre bror till Johan Albrecht, och gift med den glada Louise Stjärnudd från Stjärnö gård. På andra sidan sjön på den vita herrgården Stjärnö (Sjored) bor änklungen Jan Gustav Stjärnudd med sin dotter Diana. På den ensligt belägna och försummade gården Ekenäs (Arnäsholm), bor den tungsinte drömmaren kapten Henrik Lorenz Rudenfeldt. Han är Diana Stjärnudds älskade morbror och spelar en viktig roll i hennes liv.

Födelse och död

På Stjärnö gård föds en liten flicka. Modern, den unga Margareta Rudenfeldt, dör vid flickans födelse till faderns, Jan Gustavs, stora sorg och förtvivlan. Sorgen är så stor att han inte ens vill se åt den nyfödda lilla flickan. Efter flera månader tar den gamla trotjänarinnan resolut och lägger den lilla dottern i faderns famn. Jan Gustav blir så häpen att han slår armarna om den lilla för att inte tappa henne. När han tittar in i flickans blå ögon kan han inte låta bli att känna stor kärlek. I denna scen är Birgit Sparre inspirerad av en annan stor författare, nämligen Selma Lagerlöf. I *"Kejsarn av Portugallien"* berättas om torparen Jan i Skrolycka, som gifter sig på gamla dar med Kattrina. Jan är inte glad åt det väntade barnet, trumpet sitter han i vedboden och väntar medan barnmorskan hjälper den födande hustrun. Till slut kallas han in i stugan. Barnmorskan lägger en liten flicka i hans armar. Jan stirrar ner i det lilla rynkiga ansiktet och de små vissna händerna. Han känner då en kraftig stöt, som får hans gamla hjärta att klappa i bröstet på honom som det aldrig har gjort förut. När barnmorskan vill ta flickan vägrar han lämna henne ifrån sig. *"Har Jan aldrig förr tyckt så mycke om nån, så att ni har fått hjärklappning fördens skull"*, frågar barnmorskan. *Näaj*, svarar Jan, som för första gången i sitt liv upplever en stark och självklar kärlek till en annan människa, sin lilla nyfödda dotter.

Den lilla på Stjärnö döps till Diana, jaktens gudinna. Birgit skriver *"det var ett namn, som förde tanken till gryningens gudinna, som tänder morgonstjärnan"*. Diana får en alldeles speciell uppfostran präglad av två äldre män; fadern och morbrodern Henrik Lorenz på Ekenäs. Morbrodern är det närmaste hon kan komma sin döda mor. *"Hon kunde inte sakna sin mor, men hon hade en stark känsla av, att något oerhört felades i hennes liv"*. Ibland blir denna känsla så stark att hon hittas gråtande under moderns porträtt.

Birgit Sparre 13 år.

Är det Birgits egen hemliga gråt efter sin biologiska mor, sitt eget ursprung?

Diana anses allmänt vara bortskämd, men hon är så genomsyrad av skönhet, godhet och kärlek till andra människor att denna defekt i hennes uppfostran uppvägs med råge.

Dagarna går sin gilla gång med ridturer, lek med hundarna och det tama rådjuret. De långa samtalerna med morbrodern om den romantiska kärleken är viktiga. Diana skickas inte iväg för att gå i skola, utan får läsa med guvernant alla åtta klasserna hemma på Stjärnö. Lilla Diana har en låtsaskamrat, en skyddsängel, som kallas den *"vita flickan"*. Vitt är Dianas älsklingsfärg – oskuldens färg. Hon klär sig i vitt och favoritblomman är den vita liljan.

Den enda som Diana är rädd för under sin barndom är den tystlåtna och inbundne sysslingen Joachim på Heljö.

Joachim Riddercrona

Joachim Riddercronas uppväxt på Heljö är raka motsatsen jämfört med Dianans lyckliga barndom på Stjärnö. Hans barndom är hård och kärlekslös. Han fostras av sin far till att bli en man och inte en vekling. En natt tvingas han tillbringa i ett av Heljös tornrum. Här har en man i ätten Riddercrona tagit sitt liv och det finns fortfarande blodfläckar kvar på golvet. Efter den natten har Joachim överunnit sin sista svaghet – rädslan. Ingenting kan längre göra honom rädd. Hård, kall och likgiltig har han blivit. Joachims framtid är förutbestämd. Han är arvtagaren till Heljö och hans framtida liv är full av orimliga krav på plikt-känsla och ansvar att fullfölja ättens traditioner och vara en länk till kommande generationer. Joachim har andra planer, han vill bli läkare, vilket fadern hånfullt anser inte vara något passande yrke för en man som skall ta över ett slott. Officer kan han få bli och Joachim ägnar några år på Karlberg. Han återvänder sedan hem till Heljö

och ägnar sig åt dagdrivarliv med jakt och ridturer. Han är helt apatisk och ointresserad av slottets skötsel och av lantbruket.

Det tama rådjuret

Den viktigaste scenen i hela boken är när Joachim av misstag dödar Dianas tama rådjur. Det är lovlig jakt på rådjur (påpekar författaren) och i skogsdunklet ser inte Joachim att rådjuret har en smal silverkedja om halsen. Joachim är genast medveten om att han gjort något oförlåtligt, men han är beredd att stå för det han gjort och ta emot Dianas ilska och sorg. Då inträffar något som förändrar livet för både Joachim och Diana. Diana kan se den olycklige Joachim bakom hans förstenade mask. Till sin häpnad blir han förlåten med en kyss. Det är då som något plötsligt börjar lösa upp hans kyla och distans. Blodet börjar rinna snabbare i hans ådror och han blir djupt förälskad i sin unga syssling, en kärlek som aldrig kommer att ta slut. Rådjuret har spelat ut sin roll och den 15-åriga Diana kan lämna barndomen bakom sig och träda in i vuxenlivet.

Morbrodern Henrik Lorenz avlider och Ekenäs måste säljas. Diana saknar sin gamle vän och själsfrände, ingenting blir som förut, särskilt när nya människor, paret Struwe, flyttar in på den gamla gården.

Joachims kärlek till Diana ses inte med blida ögon på Heljö. Fadern anser att hon inte är en passande hustru till sonen. På Heljö behövs någon som lever i nuet och inte i en romantisk drömvärld. Joachim skickas till Amerika på en lång resa. Under tiden hinner Diana förlova sig med löjtnant Gilbert von Ziegler. Pappa Jan Gustav håller på att bli gammal och hans högsta önskan är att Diana blir gift och omhändertagen! Diana låter förlovningen ske, då hon ser faderns glädje och lättnad och förstår inte att säga nej. Löjtnant Ziegler är ett gott parti. *"Han var välväxt, smärt och mörk, med oklanderlig hållning, kraftig profil och en rak mittbena"*. Vad mer kan en ung kvinna önska sig? Han är en beräknande man, som tar sig en titt i Taxeringskalendern, innan han vänder sig till Jan Gustav Stjärnudd och ber om Dianas hand. Detta är ett genialiskt drag, som tilltalar den gamle mannen, men Diana är inte glad. Egentligen är von Ziegler långt ifrån en man i hennes smak.

I februari samma år som Diana skall gifta sig, brinner Heljö ner till grunden. Den gamle Johan Albrecht Riddercrona blir så förtvivlad att han tar sitt liv. Joachim tar över sitt arv motvilligt. Nu är han fri att göra vad han vill, men inom honom flammар plikt-känslan upp. Han ser det försummade godset och inser att han har ett ansvar, inte mot tidigare generationer utan mer mot folket; arbetarna på gården, torparna och arrendatorerna. Med kraft och energi sätter han igång att modernisera Heljö. Skog tas ned, ett sågverk startas, forsarna tas i bruk för elektricitet, vagnshästar säljs och traktorer köps in. Han gör allt – utom att bygga upp slottet, till moderns stora förtret. Det står kvar med sina svartbrända murar och minner om en tid som varit.

Innan bröllopet, som skall ske till midsommar, reser Diana till sin "franska" faster i Monte Carlo. Hon skall vara borta i tre månader och under den tiden hinner mycket att hända.

I det varma och sköna klimatet vid Medelhavet kopplar Diana av hos fastern. En dag får de besök av kapten Juan de Alvarez – *"Diana såg ett brunbränt ansikte inramat av blåsvart hår och ett par mörka, tindrande ögon"*. Redan nästa dag är kapten de Alvarez tillbaka med ett fång vita liljor – han vet utan ord vad som tilltalar Diana. Detta är något som fastmannen hemma i Sverige är helt oförmögen till. Diana och kaptenen blir djupt förälskade i varandra.

"Mäktig och stark kom kärleken till Diana Stjärnudd". Hon skriver hem till löjtnant von Ziegler och bryter utan saknad deras förlovning. Innan kapten de Alvarez blir inkallad till brådskanie

militärtjänst tillbringar de båda älskande sin "bröllopsnatt" på hans yacht. Diana reser hem till Sjöred och väntar otåligt på brev från sin nye fastman. Det dröjer inte länge förrän hennes värsta farhågor besannas. Ett telegram anländer med ett beklagande att kapten de Alvarez har stupat i det nordafrikanska kriget, som Spanien är inblandat i. På något sätt är hon förvarnad, hon har ju redan upptäckt den korta livslinjen i hans hand. Diana blir sjuk av sorg och i flera veckor svävar hon mellan liv och död.

Joachim vakar vid hennes sjukbädd när plötsligt von Ziegler dyker upp. Hans stolthet är krossad och än är han inte färdig med Diana. Han känner sig personligen kränkt av att Diana har gett sig åt en man utan att vara gift. Han visar upp en gammaldags moral då han utbrister;

"Vad som är tillåtet för en man är oförlåtligt för en kvinna". "Diana är utskämd och naturligtvis faller också en skugga över mig".

Joachim skickar iväg von Ziegler, men även han känner bitterhet. *"Den enda kvinna han älskat och tillbett som ett helgon på jorden, hade tillhört en annan man. Av alla hårda slag livet så frikostigt givit honom var detta det bittraste"*.

När Diana har återhämtat sig från sjukdomen, avlider plötsligt hennes far Jan Gustav. Hon har för avsikt att bo kvar på Stjärnö, men ekonomin är så dålig att gården måste säljas. Flera spekulanter finns, bl a von Ziegler. Vad är hans avsikt, att vinna Diana tillbaka eller att kränka henne ännu mer? Gården säljs med inventarier och allt till en okänd köpare. Diana reser tillbaka till fastern i Monte Carlo. Hon är inte lycklig och längtar tillbaka till sin barndoms trakt. Hon återvänder efter en inbjudan från Joachim. Det är då hon får veta den stora hemligheten, att det är han som har köpt Stjärnö och brukat gården under denna tid. En vackrare kärleksgåva kan hon inte få och Joachim får sitt ja.

Var det meningen att det skulle bli fler böcker om "gårdarna runt sjön" redan från början? Eller var det läsekretsen/förlaget som krävde en fortsättning? Eller var det behovet att skriva för brödfödan, som medförde att det blev flera böcker under årens lopp. Den första boken i romansviten kom ut 1928 och den sista, Lyckan går igen, 1976. Med tiden blev det nödvändigt att låta den nya tiden komma in i romanerna, men huvudpersonerna åldrades långsamt.

Första boken slutar hoppfullt med Dianas ja till Joachim. Följer läsaren med in i nästa bok, En gård till salu, upptäcker man snart att den äktenskapliga lyckan inte är självklar. Efter fem års äktenskap har det fortfarande inte fötts några barn = läs son. Paret bor på Stjärnö och så länge det inte finns någon arvinge kommer Joachim inte att bygga upp Heljö igen. Diana kan inte möta Joachims krav och stora kärlek. Bäst vore om de skildes åt, men han kommer aldrig att släppa Diana ifrån sig. Hans kärlek är evig.

Glimringeserien

Birgit Sparre skrev fler böcker, bl a Glimringeserien, som kom ut under åren 1944-1955. Denna romansvit är Birgit Sparre själv mest nöjd med och de bygger på ett autentiskt material om Limmareds glasbruk, som grundades redan 1734. I arbetet med detta romanbygge hade Birgit god hjälp av sin mor, Signe Sparre, när det gällde faktaunderlaget. Själv gav hon liv och must åt själva berättelsen.

Minnesböckerna

Under de svåra ekonomiska åren efter förlusten av Åsundsholm fick Birgit i uppdrag att skriva korta berättelser, som kunde publiceras varje vecka i Hemmets veckotidning. Berättelserna gjorde stor succé och samlades så småningom i de sex så kallade minnesböckerna, som publicerades mellan åren 1960-1969. Här berättar Birgit om sitt omväxlande liv, om barndomen, om de många resorna tillsammans med modern och om intressanta

människor hon mött.

Birgit Sparre återvänder 1963 till Ulricehamn och de sista åren av sitt liv bor hon i en flygel på Brunnsnäs egendom. Här hade hon en underbar utsikt över den älskade sjön Åsunden. När Birgit Sparre dör 1984 hittas ett halvfärdigt manuskript. I denna bok skulle Joachim Riddercrona äntligen få sin efterlängtnade son och arvinge – något hon trodde läsarna ville ha.

Birgit Sparre – med tillägget Th (efter moderns flicknamn Thomeaus) var en blygsam författare, men älskad och läst av många. Läsarna levde sig in i Joachims och Dianas slingrade väg fram till äktenskap och deras fortsatta liv tillsammans. Otaliga är de turister, som gjort resan runt sjön för att besöka platserna författarinnan skrev om. Böckerna är fyllda med intressanta detaljer om livet förr i tiden. Dessa folklivsskildringar är kanske Birgit Sparres viktigaste bidrag till litteraturen och eftervärlden.

Birgit Sparre var på många sätt en privilegierad människa, men innerst inne fanns nog en tagg i hjärtat – att inte veta sitt ursprung och att inte vara helt accepterad i sin nya familj. Hon fanns inte med i adelskalendern.

Annicka Berggren

Litteratur:

Svenskt biografiskt lexikon, del 32.

Tjäder, A: *Flickan från ingenstans – en bok om Birgit Th. Sparre*, 1998

Tjäder, A: *Bygden runt sjön*, 2004.

Arfwidsson, K: *Birgit Th. Sparre – ett vänporträtt*, 1986

Ehrenberg, M: *Birgit Th. Sparre – ur Nutidsromantik*, 2009, s 434–447.

Återuppbyggnad av Ledsjö kyrka

Den 20 december 2009 återinvigdes Ledsjö kyrka efter en grundlig återuppbyggnad. Det var natten mellan den 5 och 6 december 2004 som kyrkan brann ner och kvar blev bara dess murar. Redan tidigt fattades ett beslut att återuppbygga kyrkan. Nu har en sammanställning av återuppbyggnadsarbetet presenterats i en bok som är utgiven av arkitekterna som knöts till byggnationen, professorerna Kerstin Barup & Mats Edström, båda knutna till Lunds tekniska högskola. Det har blivit en informativ bok med massor av goda bilder från kyrkan. Skriften som omfattar 43 s i liggande format är gediget inbunden med skyddsomslag. Den kostar 150 kr och kan beställas genom Husaby pastorat, Pilgrimsgården, 533 95 Götene eller på tel. 0511-34 31 41.

Moderna Skara

Domus som blivit Willys i Skara centrum. Bild: Hans Menzing

Vi slapp bombningarna under kriget, istället satte vi efter freden igång med att helt frivilligt radera stadskärnorna i rader av städer. Gammal bebyggelse med personlighet revs för likformade Domus- och Epa-lador. Ett kulturarv försvann på några år. Så har det hetat i otaliga klagovisor under åren. Här har man gått åt andra hållet – i en behändig liten bok presenterar man det som byggdes under efterkrigstiden.

Boken ger en bakgrund om vägen till bättre bostäder och stadsplaneringen och arkitekturen under tiden 1940 – 1980 då man ville bygga det nya välfärdssamhället. Sedan avslutas boken med fyra rundvandringar i olika områden av Skara, men här handlar det inte om gamla byggnader med ofta spektakulär historia utan om helt vanliga hyreshus och villor. Sådana som de flesta av oss bor i.

Här får man veta när och av vem de hus byggdes som vi passerar under våra promenader, och jodå även jag hittar hus där jag eller nära anhöriga bott. Ett igenkännandets glädje.

Enda invändningarna mot denna trevliga lilla bok är att man använder liten text som ibland rentav är lagd på en färgad bakgrund. Nära nog oläslig för många med synproblem. Dessutom skulle det ha varit roligt med lite kommentarer från människorna i husen, det är ju om dem som allt egentligen handlar.

Hans Menzing

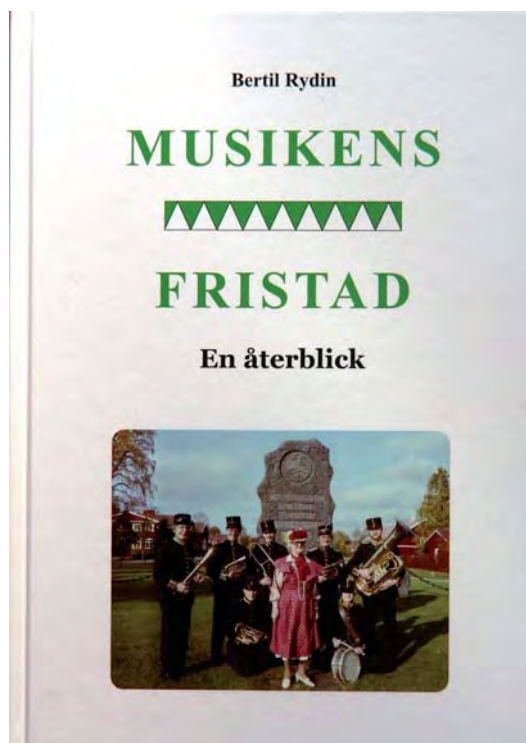
Moderna Skara. En guide till efterkrigstidens bostadsbebyggelse. Författare: Ulf Larsson och Lisa Molander. Utgivare: Västergötlands Museum. Antal sidor: 72 med massor av bilder på dagens Skara.

Pris: 40 kr + ev. frakt (20 kr)

Nya priser

Det prestigefyllda Stora Publishing-prisets jury har lika gott omdöme som juryn för Årets vackraste Västgötabok. I våras tilldelades denna västgötska utmärkelse praktverket Perspektiv på Göteborg, skapad av fotografen Peter Claesson och författaren Kristian Wedel. Nu kompletteras utmärkelse med två priser på stora Publishing-galan. Dels pris i kategorin praktverk, dels det stora publishingpriset.

Musikens Fristad

Allt var nog inte bättre förr – med undantag för den levande musiken, skriver Bertil Rydin i inledningen till sin bok om musikens Fristad. Detta kan ha gällt speciellt i Fristad där Älvsborgs regementes musikkår under hundra år satte sin prägel på musiklivet. 1914 flyttade den och mycket förändrades. Men trots bortfallet var musiklivet blomstrande.

Jag håller inte helt med Bertil Rydén om att musiklivet var bättre förr, den musikintresserade på landsbygden hade svårt att få någon bra undervisning förr. Sedan kom musikskolorna och musiken levde upp. Men jag förstår vad han menar – trots att bevisligen många fler spelar bättre så har den levande musiken inte samma betydelse längre.

Bertil Rydén gör en mycket noggrann genomgång av musiklivets olika sidor i Fristad under 1900-talet. Och där finns förbluffande stor variation, kanske lämnade militärmusiken ett arv efter sig. Folkhögskolan är en annan kulturinstitution av stor betydelse.

Sammanställningen ger en mycket imponerande bild av musiklivet, och där presenteras rader av förgrundspersoner inom musiken. Och så finns där också en del poänger. Som den af-fisch som satt uppe i samband med danserna där militärmusiken spelade.

Det skall vara luft emellan,
när man steppar fram med fjällan.

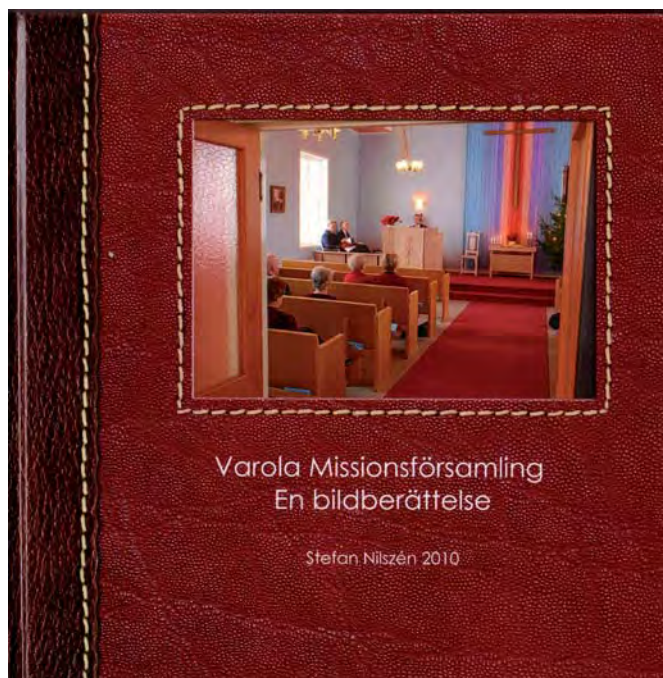
Jag hoppas att en översättning är överflödig. Just detta att modern dans gav tillfälle till kärleksfulla tryckare oroade många förr. Inte minst prästerskapet som gärna ville förbjuda dansbaneländet. Å andra sidan är det säkert många läsare som mötts för livet i en tryckare på dansgolvet.

Så det kan finnas många skäl att läsa om musiklivet förr.

Hans Menzing

Musikens Fristad. En återblick. Författare: Bertil Rydin. Utgivare: Fristads Hembygdsförening. Antal sidor: 152 med massor av gamla bilder.

En epok i Varola som intressant bildbok

På många platser i vårt land har både Svenska Kyrkan och de frikyrkliga samfundet slagit samman församlingar och ibland har man stängt eller till och med rivit ner gudstjänstlokaler. Detta upprör för det mesta bygdens folk. Men det är ingen ny företeelse. Så har det varit genom tiderna. De första kyrkorna lär ha försvunnit redan på 1200- och 1300-talen.

I början av 1800-talet beslöt Kungliga Maj:t att många småkyrkor skulle rivas och att tre-fyra församlingar skulle bygga en gemensam större kyrka. I Närunga pastorat, där jag bor, byggdes en moderkyrka i Närunga som var gemensam för Ljur, Närunga och Skogsbygden. Det var meningen att en liknande kyrka skulle byggas i Asklanda och den skulle vara gemensam för Asklanda, Kvinnestad och Ornunga. Men församlingsborna i Kvinnestad ville då visst inte ha sin kyrka i Asklanda, så man överklagade beslutet flera gånger. I slutet på 1800-talet upphävdes beslutet om att bygga gemensamma kyrkor och de små församlingarna fick leva vidare. Men i början av detta sekel blev det nya reformer och numera har församlingarna Asklanda, Kvinnestad och Ornunga gått samman och heter nu Asklanda församling. Men kyrkorna finns kvar. De fyra pastoraten inom Vårgårda kommuns gränser slogs samman till Vårgårda pastorat.

I slutet av 1800-talet ägde den stora folkväckelsen rum och många frikyrkoförsamlingar bildades. Missionshusen låg tätt. Ofta på bara en halvmils avstånd från varandra. Man fick ju gå till fots när man skulle på gudstjänst. Men förändringens vind rädde även inom frikyrkan och under andra halvan av 1900-talet var det många missionsförsamlingar som gick samman.

Idag är detta historia och i många fall finns församlingsarbetet endast dokumenterat i gamla protokoll som kanske finns i den nya församlingens arkiv eller i föreningsarkivet. Men det finns församlingar som gjort en minnesskrift som berättar om en viktig epok i bygden.

Varola Missionsförsamling bildades 1884. Den 5 april 2010 höll församlingen sin sista gudstjänst i Varola Missionskyrka. Församlingen har gett ut en fin minnesbok, Varola Missionsförsamling – en bildberättelse. Det finns ett talesätt att en bild säger mer än tusen ord. Kanske en överdrift men de över 80 sidorna i boken

med drygt 200 bilder och korta texter berättar på ett livfullt sätt om en församlings verksamhet under mer än hundra år. Bilderna i boken ger aha-upplevelser även om man inte känner igen personerna på bilderna, men man kommer plötsligt ihåg företeelser antingen man bor i Varola eller Asklanda.

Stefan Nilzén har dokumenterat en bit av Varolas kulturhistoria på ett fint sätt.

Leif Brunnegård

Varola Missionsförsamling – En bildberättelse. Författare: Stefan Nilzén. Antal sidor: 84 med drygt 200 bilder och korta texter.

Leva långsamt en skön konst

Kors vad det vimlar av kreativitet på Falbygden. Det kan vi lätt konstatera under en stillsam rundtur bland konstnärer, matparadis och allmänt vackra platser under storsatsningar som Mekelsmäss, Konstnatta och Påskrundan. Det goda livet presenteras och när vi två generationer tillsammans strosar runt så kan alla hitta sina favoriter, och finna nya.

Falköping var den första svenska kommunen som nappade på idén med Cittaslow, vilket på svenska kanske enklast kan sägas vara konsten att leva så att man hinner njuta av livet. Drivande här är bland andra Falbygdens Mat & Kultur, och denna drivkraft får förstås en presentation i Annelie Sandströms bok. Men mest handlar det om människorna på de cirka 100 olika platser med utställningar av skilda slag. Ofta kombineras konst och mat, och bakom står oftast kreativa par med intresse för det goda livet.

Människorna presenteras i rejäla intervjuer, inte heller här märks något modernt stressande, och boken läses med fördel i omgångar. Allt är fristående och den som föredrar att först leta upp sina favoriter kan mycket väl göra det.

Igenkännandets glädje är nog stor hos många, min fru och jag hittade omgående en rad människor och platser som vi blivit stamgäster hos. Linda och Göran Löfving – Göran var nog i tidigaste tonåren när han första gången lockade mig till sin utställning – hör till de mest kända av dem som kombinerar mat och konst. Familjebanden är mycket vanliga, inom några kilometer hittar man fyra konstnärer med namnet Holgersson, pappa Leif, dottern Lena och sonen Lars med hustru Katarina. Alla med helt skilda uttryck i sin konst. Cesarstugan är ett annat exempel på ett matnyttigt familjeföretag.

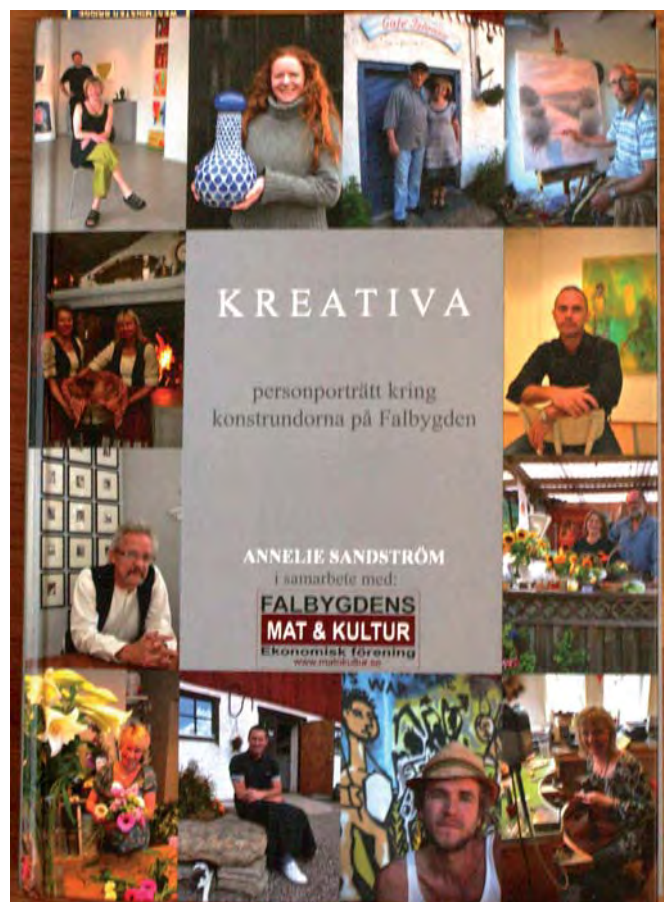
Här får vi inte bara tips om resmål, vi får känna tankegångarna bakom de kreativa insatserna. För de flesta verkar ha en filosofi som stödjer dem i arbetet, det är ju inte så lätt att få verksamheter av det här slaget att bära sig. Kanske kan en del tveksamma här få en kick – kunde dom så skall väl jag också våga satsa. Fast det vill nog till att inse att man måste leva långsamt, även om det här finns exempel på sådana som fått stort genomslag hos publiken redan från början.

Falköpingstrakten var tidigt ute, men jag som Skarabo kan idag åka i vilket väderstreck som helst och hitta exempel på denna lokala konst, mat och blomsterprakt. Men visst lockas jag tillbaka till Falbygden av boken.

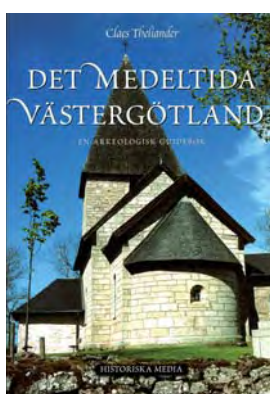
Detta är naturligtvis en partsinlaga, Annelie är en i gänget, konstnär och journalist. Hon skriver om sina vänner och älskar den här verksamheten. I just det här fallet är detta en fördel, hon beskriver verkligen det goda livet. Just det som vi skall lockas till.

Så brygg en stor kopp kaffe, stäng av mobilen och slå er ned. Njut. Långsamt.

Hans Menzing

Kreativa personporträtt kring konstrundorna på Falbygden. En reportagebok om människorna kring konstrundorna på Falbygden. Mekelsmäss – Skördefest på Falbygden med Konstnatta samt Påskrundan. Författare: Annelie Sandström som även tagit de flesta bilderna. Utgivare: Författaren i samarbete med Falbygdens Mat & Kultur. Antal sidor: 289 med massor av härliga bilder.

Julklappstips!

Claes Thelianders trevliga bok *Det medeltida Västergötland* har utkommit i ny upplaga. Vi har lyckats köpa in ett antal till riktigt lågpris!

Vi säljer nu dessa för endast 100:-/st (ev. porto 35:-).

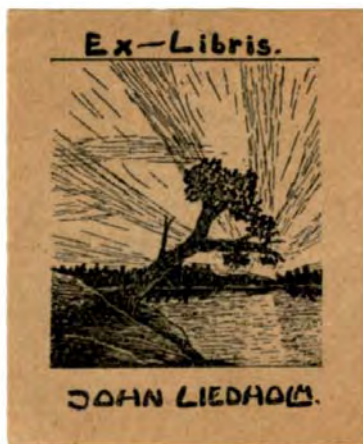
Likvid till pg 59 24 33 – 7 så skickar vi omgående!

Tim G. S. Schröder
Rara Böcker, Handskrifter,
Tryck & Teckningar

Internetantikvariat
www.timschroeder.se
antikvariat@timschroeder.se
Tel: 0709285228

EX LIBRIS

John Liedholm, känd som *Jönn*, var född den 14 juli 1895 i Falköping och avled i sin födelsestad den 9 december 1974. John Liedholm var utbildad arkitekt och var en stor kännare av Falbygdens kultur och dialekter. Han dokumenterade många unika miljöer genom bland annat akvareller och oljemålningar. Under signaturen *Jönn* skrev han flera diktsamlingar på

västgötska; *Genum le't* (1945), *Mella rågånga' - Rimmat å ritat åte Jönn* (1952) och postumt utgavs *Åtter Jönn* (1976).

Liedholm var sekreterare i Falbygdens hembygds- och fornminnesförening under åren 1927-1962. Tillsammans med tandläkaren Einar Magnusson och överlärare Hilding Svensson byggde han upp fornminnesföreningens samlingar.

Hans exlibris är tecknat av honom själv 1912.

Vapnet är antaget 1984 av kriminalinspektören i Skövde Sten All för sig, hustrun Kate All samt deras efterkommande med släktnamnet. Det symboliserar vapentagarens och hans släkts yrkesinriktning såsom ordningens väktare. Likt torknippena står för såväl straff som rättvisa, eklöven i heligt tretal hänсыftar på sanningens väktare och förekommer dessutom som emblem på uniformer inom poliskåren. Hjälmén bär upp rättvisans vågskålar.

Släktnamnet All är belagt som soldatnamn från 1700-talets Västergötland.

Konstnär till vapnet är heraldikern Jan Raneke.

Vapnet är år 1967 antaget av redaktör Sven Landahl för sig och sina efterkommande. Släktens stamfader bodde i slutet av 1500-talet i Landa socken i Västergötland, där sonen Anders Svensson 1627-1663 ägde Stora Åby och sonsonen Sven Ersson var klockare. Dennes son Erik (1714-1792) antog namnet Landahl

Johnny Hagberg

och blev kyrkoherde i Blidsberg socken av Skara stift. En del av släkten har tillhört prästerskapet i Västergötland, mest känd är Mårten Johan Landahl (1797-1858). 17 präster av landahlssläkten verkade under fem generationer på olika håll i Skara stift. Den siste prästen med namnet Landahl var Carl, sonson till den kände Mårten Johan. Carl Landahl avled 1990 och ligger begravd på kyrkogården i Yarm, nära Middlesbrough i England. Vapnet är utfört av heraldiken Jan Raneke.

Den förste bäraren av namnet Hedelin var organisten och klockaren Nils Hedelin, född i Hedared (därav namnet) år 1728. Denne hade två söner och två sonsöner, som alla var organister. Vapnet, som är antaget 1963, får föras av avkomlingar till Elof Hedelin.

Vapnet anspelar på stamorten Hedared med dess främsta byggnadsminne, stavkyrkan med dess gavelsiluett, och tidigare generationers verksamhet.

Vapnet är ritat av Jan Raneke.

Dokumentär roman om själens ensamhet

Frans Oskar skändes av denna syn vid besöken i Mossebo kyrka.

Medan kusinerna for till Amerika fick Frans Oskar Andersson nöja sig med Fristads hed och Värnamo marknad. Han föddes i lilla Mossebo i dagens Tranemo, ett stenkast från gränsen till Småland, och flyttade efter föräldrarnas död till ett mindre ställe i grannsocknen. Det byggs järnväg genom bygden och det utkämpas två världskrig, men det påverkar inte Frans Oskar, han har nog med sin egen kamp.

Lars i Ugglebo, som författaren ibland kallas fortfarande, är släkt med Frans Oskar och växte upp på en av de gårdar som figurerar i boken. Ja, han skymtar själv också. Så han har haft stor hjälp av släktingars och forna grannars berättelser om den originelle Frans Oskar. Dessutom sparade denne

mängder av dokument, inte minst brev från bland annat Amerika, som mirakulöst blivit bevarade. Så Lars i Ugglebo har haft mycket fakta att ösa ur, alla personer och gårdar som figurerar är verkliga och det mesta har hänt. Däremot kan han förstås inte säkert veta vad som fyllde Frans Oskar med denna svåra svartsyn, och hur han och omgivningen verkligen tänkte.

Boktiteln är lånad från Hjalmar Söderbergs klassiska rader i romanen Förvillelsen om "köttets lust och själens obotliga ensamhet" Hur Frans Oskar egentligen hade det med kroppens lust vet vi förstås inte, här förekommer ett enda misslyckat närmande till en ung piga. Dessutom verkar han ha hyst varma känslor för en grannflicka, Hulda, som kanske besvarade dem. Men hon var lika osäker inför omvärlden så det blev bara promenader innan hon rycktes bort i spanska sjukan. Båda flickorna har funnits, men om de verkligen fungerade i sådana sammanhang vet vi förstås inte.

Omslagsbilden visar helvetesmålningen i taket till Mossebo kyrka, och detta med all rätt. Lite tillspetsat kan man nog säga att Frans Oskars problem var mamma och Gud. Gud i mammas tolkning, alltid fördömande och beredd att straffa minsta synd. Detta påverkade säkert Frans Oskars allt ensammare liv.

Boken är välskriven och man får lära sig mycket om en västgötsk bygd i brytningstider när 1900-talet bröt in, men allt ses ur Frans Oskars synvinkel. Allt präglas av hans liv i frivillig (?) instängdhet och rädsla för alla hot från omvärlden.

Hans Menzing

Själens obotliga ensamhet. Dokumentär roman om Frans Oskar Anderson 1871 – 1953. Författare: Lars Josefsson.

Illustrationer: Håkan Berg. Förlag: Warne. Antal sidor: 360.

Boken kan beställas från författaren Lars Josefsson,

email: larsjosefsson@swipnet.se

Sandåkersläkten är beskriven i två böcker som Alexander Gustafsson i Laske-Vedum sammanställde och utgav år 1943 resp. 1952. Första boken omfattar fem generationer och andra boken den sjätte generationen. Vissa grenar är inte kompletta. Cirka 2800 personer är dokumenterade i böckerna. Föreningen för Västgötalitteratur, Västgöta Genealogiska Förening (VGF) och VGN (Vara-Grästorp-Nossebro) Släktforskare har nu för avsikt att försöka komplettera denna forskning fram till nutid.

Helge Svantesson har tidigare kompletterat en hel del från tillgängliga register och i vissa fall efter kontakt med ättlingar. På senare år är det kyrkböcker på nätet, i de flesta fall ArkivDigital och i viss mån Genline som fått tillhandahålla uppgifter. Dessutom har i stor utsträckning uppgifter tagits från de av Sveriges Släktforskarförbund utgivna CD-skivorna Befolkning 1890, 1900, 1970 och 1980 samt Sveriges Dödbok och Begravda i Sverige. Vidare har på senaste året uppgifter hämtats från SCB-material över födda, vigda och döda (t.o.m. 1939) som finns tillgängligt på nätet via SVAR som är en

avdelning under Riksarkivet.

Registret omfattar i dag med ättlingars makar över 8600 personer.

Arbetet kommer nu att fortsättas med komplettering av registrerat material. Kontakt kommer att tas med de personer som nu är levande för att dels säkerställa att uppgifterna är riktiga och dels för komplettering enligt nästa stycke. Det fortsatta arbetet kommer att utföras av Helge Svantesson. Utskick per post kommer att ske via VGN Släktforskare.

De uppgifter som hämtats från Befolkning 1970 och 1980 innehåller bara uppgifter som vara aktuella den 1 november resp. år. Uppgifter för Göteborgs och Bohus län gäller i regel på 1980-skivan för 1 november 1981. Uppgifter om flyttningar och giftermål har därför i många fall blivit antagna och står som före november 1970, 1980 resp. 1981. Familjerna är antagligen i vissa fall inte fullständiga då barn kan ha flyttat från familjen före 1 november 1970.

Uppgifterna behandlas enligt Personuppgiftsförordning (1998:1191) §5 och Personuppgiftslag (1998:204) §17.

Efter att registreringen är avslutad är det tänkt att en CD-skiva produceras med de äldre böckerna digitaliserade och att det kompletta materialet skall läggas i någon form av textfil med utgångspunkt från stamfadern Olof Persson. Möjlighet skall komma att finnas för ättlingar att få materialet i släktforskningsprogram där personer som finns i böckerna är länkade till resp. sida.

Förfrågningar om projektet kan ställas till:

Helge Svantesson

Larv Faleberg 3

534 62 LARV

Tfn 0512-92492

E-post: helge.svantesson@telia.com